

*TUFF –
TECKENSPRÅKSUTBILDNING
FÖR FÖRÄLDRAR*

SOU 1996:102

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

Statens offentliga utredningar
1996:102
Utbildningsdepartementet

A: Ret KB
OCC SOU
54

TUFF

– Teckenspråksutbildning
för föräldrar

Slutbetänkande av Utredningen om utbildning
i teckenspråk för föräldrar till döva barn m.m.
Stockholm 1996

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliets förvaltningskontor
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 10 10
Telefon: 08-405 10 25

Illustration: Ugglan med mus, Lasse Åberg

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1996

ISBN 91-38-20308-1
ISSN 0375-250X

Till statsrådet Ylva Johansson

Den 30 november 1995 bemyndigade regeringen det statsråd som har till uppgift att föredra ärenden om det offentliga skolväsendet och fristående skolor att tillkalla en särskild utredare (U 1995:13) för att utreda frågor kring utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn samt till andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för kommunikation. Samtidigt fastställdes direktiven för utredningen (1995:151).

Som särskild utredare tillkallades riksdagsledamoten Torgny Danielsson (s) och som sekreterare förordnades fr.o.m. den 1 februari 1996 Karin Andrée-Heissenberger.

Som sakkunniga har medverkat utbildningsrådet Christer Degsell, Statens institut för handikappfrågor i skolan, sekreteraren Laina Kämpe, Svenska Kommunförbundet, utredaren Margareta Liljeqvist, Landstingsförbundet, kanslirådet Birgitta Magnusson, Socialdepartementet, undervisningsrådet Lisbeth Rudemo, Statens skolverk och departementssekreteraren Ulla-Stina Ryking, Utbildningsdepartementet. Som expert har medverkat kanslirådet Lars Borg, Utbildningsdepartementet.

Utredningen har arbetat under namnet TUFF – TeckenspråksUtbildning För Föräldrar.

Sammanträden med de sakkunniga och experten har ägt rum vid nio tillfällen. Utredaren och sekreteraren har deltagit i möten med Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH), specialskolornas rektorer och styrelser, hörselvårdskonsulenter och berörda folkhögskolor. Fem anordnare av teckenspråksutbildning har besökts. Företrädare för myndigheter och landsting har deltagit i överläggningar. Samråd har ägt rum med Centrala studiestödsnämnden (CSN), Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB), Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Hörselskadades Riksför-

bund (HRF) och med Föreningen Sveriges Dövblinda (FSDB).

Utredaren och sekreteraren har under hand haft kontakter med ordföranden och sekreteraren för utredningen om funktionshindrade elever i skolan, FUNKIS-kommittén.

Utredningen om teckenspråksutbildning för föräldrar till döva barn m.m. får efter avslutat arbete härmed överlämna sitt betänkande.

Stockholm den 1 augusti 1996

Torgny Danielsson

Karin Andrée-Heissenberger

Innehåll

Förkortningar	9
Sammanfattning	11
1 Uppdraget	15
2 Utgångspunkter	17
3 Nuvarande förhållanden	23
3.1 Kort om teckenspråk	23
3.2 Föräldrautbildningens framväxt	24
3.3 Landstingens pedagogiska hörselvård	25
3.4 Försöksverksamhet med koncentrerad teckenspråksutbildning	28
3.4.1 Solbackenprojektet	28
3.4.2 Härnösands folkhögskola – Norrlands- modellen	29
3.5 Annan teckenspråksutbildning för vuxna	30
4 Ersättning till föräldrar i samband med teckenspråksutbildningen	33
4.1 Försöksverksamheten med studiesocialt stöd – TU-stöd	33
4.2 Ersättningar vid Solbacken och i Härnösand	34
4.3 Vissa andra ersättningar till föräldrar med funktionshindrade barn	35
4.3.1 Statligt vårdbidrag	36
4.3.2 Tillfällig föräldrapenning (TFP)	37
4.3.3 Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)	40

5	Teckenspråk för syskon	43
6	Föräldrautbildning i våra nordiska grannländer	45
7	Erfarenheter av nuvarande föräldrautbildning i teckenspråk	49
7.1	Koncentrerad teckenspråksutbildning vid Solbacken och i Härnösand	49
7.2	Försöksverksamheten med TU-stöd	52
7.3	Invandrarföräldrar	53
7.4	Ytterligare erfarenheter	54
8	Överväganden och förslag	57
8.1	Målgruppen	58
8.2	Hur många föräldrar rör det sig om?	59
8.3	Syfte	61
8.4	Omfattning, uppläggning och kvalitet	62
8.5	Ersättning för föräldrarnas kostnader i samband med utbildningen	64
8.6	Organisatoriska modeller	67
8.7	Vem kan anordna utbildningen?	72
8.8	Ansvarsfördelning	76
8.9	Administration	79
8.10	Vem skall handlägga ersättningarna till föräldrarna?	79
8.11	Finansiering	80
8.12	Ytterligare överväganden och förslag	82
8.12.1	Lärare i teckenspråk	83
8.12.2	Studiematerial och läromedel	83
8.12.3	Pedagogiskt utvecklingsarbete	84
8.12.4	Teckenspråk för syskon	84
9	Sammanfattande förslag	87
10	Kostnadsberäkningar	91

Bilagor

<i>Bilaga 1</i>	Kommittédirektiv	93
<i>Bilaga 2</i>	Förslag till ramkursplan i teckenspråk för föräldrar	97
<i>Bilaga 3</i>	Beräkning av kostnader	101

Förkortningar

AFL	Lagen om allmän försäkring
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
AMU	Arbetsmarknadsutbildning
CSN	Centrala studiestödsnämnden
DHB	Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn
FN	Förenta Nationerna
FBR	Folkbildningsrådet
FSDB	Föreningen Sveriges Dövblinda
FUNKIS	Utredning om funktionshindrade elever i skolan
HRF	Hörselskadades Riksförbund
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen
LSS	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade
NV	Nämnden för vårdartjänst
RFV	Riksförsäkringsverket
RGD	Riksgymnasiet för döva

RIO	Rörelsefolkhögskolornas riksorganisation
SDR	Sveriges Dövas Riksförbund
SIH	Statens institut för handikappfrågor i skolan
SIOS	Samarbetsorgan för invandrarorganisationer i Sverige
SSVH	Statens skola för vuxna i Härnösand
TFP	Tillfällig föräldrapenning
TPB	Tal- och punktskriftsbiblioteket
TUFF	TeckenspråksUtbildning För Föräldrar
TU-stöd	Försöksverksamhet med studiesocialt stöd vid vissa kurser i teckenspråk för föräldrar
TÖI	Tolk- och översättarinstitutet

Sammanfattning

Utgångspunkten för mina förslag är alla barns rätt till föräldrar som kan ge dem god vård, omsorg och stöd för deras utveckling. Denna grundläggande rätt innebär också att barn och föräldrar skall ha möjlighet att kommunicera med varandra på ett språk som båda förstår. Är barnet dövt måste föräldrarna ha möjlighet att lära sig teckenspråk.

De erfarenheter och synpunkter jag tagit del av när det gäller utbildning i teckenspråk för föräldrar har gett mig en bild som visar att problemen i dag inte främst består i brist på utbildning utan brist på god bildning. Det saknas struktur och kontinuitet i uppbyggnaden. Det är brist på utbildade lärare och på studiematerial. Kursplaner och utvärderingar saknas. Utvecklingsarbete behövs vad gäller metodik, pedagogik och läromedel.

Försöksverksamhet har redan bedrivits inom området. Den grund för ställningstaganden som försöksverksamheter i allmänhet förväntas ge har emellertid inte varit för handen. Det är stora skillnader i ekonomiska villkor mellan pågående försöksverksamheter och annan utbildning. Skillnaderna gäller såväl för föräldrarna som för utbildningsanordnarna. Erfarenheter från försöksverksamheterna och i övrigt tyder på att invandrarföräldrar i mycket liten omfattning deltar i gängse kurser.

Min ansats har varit att föreslå en strukturerad och konkret utbildningsmodell som är möjlig att följa upp och utvärdera. Vägledande har varit att erbjuda samtliga föräldrar en viss mängd sammanhållen utbildning i teckenspråk. Så är i dag inte fallet. Den ekonomiska ramen är given. Mina förslag innebär därför vissa omprioriteringar jämfört med hur anslaget i dag används.

Den utbildning jag nu föreslår kallar jag TUFF-utbildning (TeckenspråksUtbildning För Föräldrar). Mina förslag innebär

att ett statsbidrag inrättas för utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva barn m.fl. I korthet innebär förslagen att

- TUFF-utbildning skall erbjudas föräldrar till barn som är beroende av kommunikation på teckenspråk varvid föräldrar till yngre barn skall prioriteras
- TUFF-utbildning skall omfatta 240 timmars utbildning i teckenspråk, upplagd i form av påbyggbara kurser
- utbildningen skall följa en kursplan
- förslag om TUFF-utbildningen skall utarbetas utifrån behoven i nuvarande specialskoleregioner, i samråd mellan tänkt utbildningsanordnare, landstingets pedagogiska hörselvård, brukarorganisationerna, berörda kommuner samt det regionala kunskapscentret vid respektive specialskola
- ersättning för vissa resekostnader och förlorad arbetsförtjänst kan i förekommande fall utgå till den som deltar i TUFF-utbildning för vilken statsbidrag utgår
- visst bidrag kan utgå till utbildningsanordnare som erbjuder barn tillsyn och logi
- SIH beslutar om bidrag till utbildningsanordnarna
- CSN beslutar om ersättningar till föräldrarna.

Jag förordar att mina förslag genomförs snarast möjligt och att nuvarande försöksverksamheter upphör. Detta innebär att nuvarande TU-stödsförordning upphör och ersätts av en särskild förordning om vissa statsbidrag till utbildning i teckenspråk för föräldrar till barn som är beroende av kommunikation på teckenspråk.

TUFF-utbildningen skall följas upp kontinuerligt för att sedan utvärderas. Med hänsyn till att uppläggningsen av utbild-

ningen kan innebära en genomströmningstakt på 4 år bör en utvärdering ske med samma tidsintervall.

Vidare föreslår jag att

- en kartläggning och analys genomförs av behoven av lärare i teckenspråk inom olika utbildningsformer
- att frågan om studiematerial i teckenspråk främjas genom ett samordnat utvecklingsprojekt
- behovet av att utveckla pedagogik och metodik uppmärksammas och stimuleras
- att anslag till utbildning för syskon till döva barn på sikt förs samman med anslaget till TUFF-utbildning.

1 Uppdraget

Budgetåret 1989/90 inleddes försöksverksamhet med studiesocialt stöd för döva och gravt hörselskadade barns föräldrar som deltar i teckenspråksutbildning, s.k. TU-stöd. Medel anvisas under åttonde huvudtiteln anslaget E6. Timersättning vid vissa vuxenutbildningar. Förordningen (1992:925) om försöksverksamhet med studiesocialt stöd vid teckenspråksutbildning innehåller bestämmelser om sådant stöd för föräldrar som deltar i teckenspråksutbildning inom landet.

Under samma anslag tillfördes fr.o.m. budgetåret 1992/93 särskilda statliga medel för försöksverksamhet med koncentrerad teckenspråksutbildning förlagd till Solbacken på Värmdö, en rekreationsgård som ägs av Stockholms dövas förening. Solbacken genomför nu sitt fjärde verksamhetsår.

Försöksverksamhet med liknande uppläggning som den vid Solbacken har också startat hösten 1995 vid Härnösands folkhögskola. Visst statligt stöd till denna utbildning utgår också från anslaget E6.

I skrivelser till regeringen har Landstingsförbundet, Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Hörselskadades Riksförbund (HRF), Föreningen Sveriges Dövblinda (FSDB) och Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB) framfört bl.a. att utbudet av teckenspråkskurser för föräldrar i dag är begränsat, har ojämn kvalitet och saknar kontinuitet. Vidare anser man att den geografiska fördelningen är ojämn och att de ekonomiska villkoren för föräldrarna i hög grad skiftar mellan olika utbildningar.

Kunskapscentret vid Birgittaskolan i Örebro har till regeringen framfört förslag om ett regionalt samverkansprojekt i syfte att medverka till en strukturerad föräldrautbildning.

Enligt direktiven till uppdraget behövdes en översyn kring frågor om hur samhällets stöd till teckenspråksutbildning för

föräldrar till döva barn och andra barn med behov av teckenspråk för kommunikation skall se ut. Uppdraget består i att

kartlägga och bedöma

- behovet av utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn och till andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för kommunikation,
- de befintliga utbildningsmöjligheterna på området och därvid särskilt belysa brister och hinder samt att

ge förslag till

- omfattningen och utformningen av sådan utbildning (eventuellt med påbyggbara kurser),
- hur sådan utbildning bör organiseras, finansieras och administreras inom den befintliga utbildningsstrukturen i samhället,
- hur ansvaret skall fördelas mellan olika parter.

Direktiven i sin helhet återges i bilaga 1.

2 Utgångspunkter

Språkets betydelse för barns utveckling

Barn skaffar sig kunskaper om omvärlden genom att upptäcka, uppleva och undersöka. En fungerande kommunikation är en förutsättning, inte bara för barnen utan också för föräldrarna, för att kunna hantera upplevelser, erfarenheter och kunskaper. I det dagliga samspelet med föräldrar, syskon och andra utvecklar barnet sin personlighet och sin identitet. Att kunna uttrycka sig själv, att kunna ställa frågor, förstå vad andra säger och få svar på sina frågor, är en förutsättning för ett fungerande samspel.

Barn behöver också föra en dialog med andra om sina känslor och tankar och få stöd i att göra tillvaron gripbar och meningsfull. Till detta behövs ett språk och för att utveckla ett språk behöver barnet etablera tidig kommunikation med sin omgivning. En god språkutveckling kräver en bra språklig miljö. Barn på tidig utvecklingsnivå tillägnar sig språket som ett redskap, inte genom undervisning utan genom att språket ingår i barnets dagliga liv.

För döva, dövblinda och hörselskadade barn är möjligheten till en tidig fungerande kommunikation med omvärlden av avgörande betydelse för barnets hela utveckling.

I Sverige är det i dag en självklarhet att alla döva och många dövblinda barn behöver teckenspråk som första språk. Konsekvenserna av hörselskada hos ett barn är svårare att förutse. Våldigt många hörselskadade går miste om det som inte sägs direkt till dem. De får inte den viktiga bakgrundsinformation som gör att de får kunskaper, kan fråga, bli nyfikna och vetgiriga. Ett hörselskadat barn hör inte när två vuxna talar med varandra om vad de gjort och vad de skall göra. Ett hörselskadat barn hör inte heller när vuxna pratar med syskon om vilka regler som gäller, hur man löser

konflikter verbalt istället för att slåss t.ex. Känslan av att vara utanför blir påtaglig. Ett hörselskadat barn har också svårare än andra att förstå och tolka omgivningens språkliga signaler och detta påverkar förmågan till kontakt och förmågan att sätta sig in i andra människors behov, respektera gränser och regler. Att inte höra innebär oftast att bara uppfatta fragment av det som sägs. Man får inte grepp om sammanhanget, helheten. Ord och bitar av meningar fladdrar omkring i en rörig och svårbegriplig verklighet. Tillvaron blir osäker.

Ett barn är tryggt i en miljö där det hela tiden förstår vad som händer, kan delta i det sociala samspelet och få en identitet. Ett barn måste förstå och bli förstått. Förutsättningen är en fungerande och säker kommunikation. För döva, gravt hörselskadade och många dövblinda barn ställer detta krav på teckenspråk.

Teckenspråket kan ha stor betydelse också för vissa tal-skadade och språkstörda barn, barn med försenat tal eller barn med utvecklingsstörning som har stora svårigheter i eller saknar kommunikation. Vissa av dessa barn kan via teckenspråket hitta en språklig kod som i sin tur kan bidra till deras språkutveckling. Barn som inte är primärt hörselskadade får inte del av den pedagogiska hörselvårdens resurser. Är de utvecklingsstörda betraktas detta funktionshinder oftast som det primära och en eventuell hörselskada riskerar att komma i skymundan.

Föräldrarnas behov av teckenspråk

Alla barn har rätt till föräldrar som kan ge dem god vård, omsorg och stöd i deras utveckling. Denna grundläggande rätt innebär rätt till kommunikation med sina föräldrar.

Känslor, attityder, värderingar och kulturella vanor speglas i föräldrars sätt att kommunicera med barnet och påverkar tidigt dess personlighetsutveckling. För att barnet skall få insikt i hur andra tänker och känner, lära sig att tolka sina erfarenheter, lära sig de mer eller mindre uttalade regler som gäller i samvaron inom familjen måste föräldrarna ges möjlighet till den fungerande kommunikationen – teckenspråket.

Föräldrarna befinner sig i en situation där de måste lära sig ett nytt språk, teckenspråket, för att kunna kommunicera med sina barn. Föräldrarna skall kunna behärska språket så väl att de kan hjälpa barnet i dess utveckling. Samtidigt lever de flesta föräldrar i en miljö där de får liten eller ingen teckenspråklig påverkan eller där de har få möjligheter att praktisera språket utanför familjen. En viktig komponent i teckenspråksundervisning för hörande är att kompensera bristen på naturlig språk- och miljöpåverkan och hjälpa föräldrarna inte bara att utveckla sin egen utan också barnets kommunikativa kompetens.

Genom en mängd forskningsresultat är det också känt att små barn med normal förstaspråksutveckling får en bra och stabil grund för en andraspråksinläring. Detta gör att barn som kunnat utveckla sitt teckenspråk väl har bättre förutsättningar att lära sig svenska och även andra språk. Detta är givetvis oerhört viktigt även för all kunskapsinhämtning och information eftersom sådan huvudsakligen finns på talade språks skriftspråk. Föräldrarna måste få en chans också att vara den länk mellan språk och lärande som föräldrar till hörande barn kan vara.

Att ha ett dövt/hörselskadat syskon innebär samma glädje och samma problem som att ha hörande syskon. Men det kan också innebära att naturliga reaktioner inte kommer fram utan hålls tillbaka. Ett nödvändigt verktyg för samspel är ett gemensamt språk. Annars kan man inte diskutera, argumentera och leka med varandra. Föräldrarna måste ofta agera tolk och medlare. Behovet av att också syskon förvärvar färdigheter i teckenspråk är uppenbara.

Att bli förälder är i sig en omvälvande och krävande roll. Att som hörande få ett dövt barn medför ytterligare en mycket stor omställning. Att därtill lära sig ett helt främmande språk som man inte själv valt utan tvingas tillägna sig för att kunna fungera i sin nya roll är ofta frustrerande även om viljan är stark. Att i vuxen ålder lära sig ett nytt språk som dessutom inte är vokalt och auditivt och som har en helt annan struktur och uppbyggnad än ett talat språk är svårt och många gånger krävande. Svårigheterna underskattas ofta. De språkkunskaper och det ordförråd föräldrar behöver

måste också vara sådana att de kan försöka svara på barns frågor t.ex. om livet, hur det kommer sig att man växer, hur man kan skratta så man gråter eller vad som händer när man dör.

Samhällets stöd till utbildning av föräldrar till funktionshindrade barn

För ett samhälle är det av stor vikt att alla barn får en bra start i livet och goda förutsättningar till lärande och till ett självständigt liv. Detta gäller i särskilt hög grad barn med funktionshinder. Staten har här på olika sätt gett stöd till funktionshindrade barn och deras familjer för att underlätta och kompensera de svårigheter funktionshindret innebär. Samhällets insatser för stöd till funktionshindrade barn och deras familjer har också en lång tradition.

Landstingen har, genom sin habilitering och rehabilitering, gått in och erbjudit familjer och barn stöd och hjälp i olika former. Landstingens pedagogiska hörselvård har t.ex. åtagit sig att ge döva och hörselskadade barn och deras föräldrar pedagogiskt och psykologiskt stöd.

Inom skolområdet har staten sedan länge och på olika sätt tagit ansvar för att funktionshindrade barn skall få förutsättningar för en god skolgång. Staten har också tagit ett särskilt ansvar i samband med utbildning för föräldrar till vissa funktionshindrade barn. När det t.ex. gäller synskadade barn har Tomtebodaskolans resurscenter en omfattande kursverksamhet inte bara för lärare och personal inom skolans område utan också för föräldrar och anhöriga t.ex. far-, morföräldrar och vuxna syskon. Ekeskolans resurscenter för barn som är synskadade och har ytterligare funktionshinder ger också på liknande sätt kurser för föräldrar och syskon. Liknande resurscenter för andra grupper av funktionshindrade barn och ungdomar drivs med samhälleligt stöd.

Den statliga insatsen när det gäller utbildning för föräldrar till döva och hörselskadade barn har en annan struktur än för andra grupper av föräldrar till funktionshindrade barn. Indirekt har staten sedan årtionden och till betydande del finansierat

kurser i teckenspråk för föräldrar m.fl., främst genom statsbidrag till folkbildningen dvs. studiecirklar och folkhögskolekurser och genom vissa bidrag till organisationerna. Staten har också mera direkt via TU-stöd och genom statliga stimulansbidrag stött föräldrar och uppbyggnaden av särskilda föräldrautbildningar (se vidare avsnitt 3.3 och 4.1).

3 Nuvarande förhållanden

3.1 Kort om teckenspråk

Teckenspråket är ett visuellt/gestuellt språk med egen grammatik och har utvecklats i samvaro mellan döva. Det uppfattas med synen och fungerar oavhängigt av ljud. Det utförs med rörelser i händer, ögon, ansikte, mun, huvud och kropp. Rörelserna har samma funktion som ord, syntaktiska konstruktioner och intonation har i ett talat språk. Teckenspråket saknar skriftspråk. Liksom i talade språk finns olika språkstilar beroende på kön, ålder och olika sociala miljöer. Språkstilen varierar också beroende på i vilken specialskola man gått. Teckenspråket är inte internationellt utan varje land har sitt nationella teckenspråk.

Det är i dag en självklarhet att alla döva och många dövblinda och hörselskadade barn behöver teckenspråk som första språk. Inställningen till teckenspråket har dock varierat.

Teckenspråksforskningen i Sverige inleddes i början på 70-talet, ett decennium då teckenspråkskurser präglades av s.k. tecknad svenska i motsats till vad man då under en tid kallade dövas teckenspråk. Teckenspråkets status som språk fastslogs i början av 1980-talet. Från att tidigare egentligen ha varit en icke tillåten kommunikationsmetod i dövskolan fick teckenspråket 1982 officiell status som första språk för döva i och med att läroplanen för specialskolan då fastställdes. Detta innebar teckenspråk som första språk och skriven svenska som andra språk. Medvetenheten om teckenspråkets betydelse inte bara för döva utan även för hörselskadade har ökat successivt.

3.2 Föräldrautbildningens framväxt

Mycket tidigt insåg berörda handikapporganisationer betydelsen av att föräldrar till döva barn lärde sig teckenspråk. Redan 1949 bildades Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn, DHB, under namnet Döva Barns Målsmän. Sedan mitten på 60-talet har bl.a. Stockholms dövas förening haft kurser i teckenspråk. SDR (Sveriges Dövas Riksförbund) höll i början på 70-talet sin första föräldrakonferens och detta bidrog till att kurser för hörande föräldrar kom igång på allvar. 1980 startades intensivkurser på Dövas hus i Stockholm, först med Västanviks folkhögskola som ansvarig, sedan i egen regi. Samtidigt intensifierade DHB sin kursverksamhet, framför allt i den västra av de fem regioner som utgör specialskolornas upptagningsområden.

Också landstingen har sedan länge, inom ramen för den pedagogiska hörselvården, anordnat utbildning i teckenspråk i egen regi och i samverkan med studieförbund, organisationer och folkhögskolor. Inom ramen för sitt habiliteringsansvar erbjuder i allmänhet landstingen föräldrarna den första introduktionen i form av hemvägledning för barn och föräldrar och introduktionsundervisning i teckenspråk för föräldrar och ibland andra anhöriga.

Västanviks folkhögskola för döva grundades 1969 och i början på 70-talet startade man där sommarkurser i teckenspråk för föräldrar. På skolan hölls för övrigt 1978 den första kursen för döva teckenspråksundervisare. Flera folkhögskolor började under 80-talet, oftast i samverkan med handikapporganisationerna, att anordna kurser i teckenspråk bl.a. för anhöriga till döva.

På motsvarande sätt bedriver också studieförbunden kurser i teckenspråk för föräldrar, ofta i samverkan med brukarorganisationerna och landstingens pedagogiska hörselvård.

Som en följd av integrationsutredningens förslag tillskapades under 80-talet s.k. kunskapscentra inom specialskolornas upptagningsområden i syfte att vara regionala komplement i det specialpedagogiska stödet till elever med hörselskada i grund- och gymnasieskola. Centren har allt sedan

dess, i samverkan med den pedagogiska hörselvården, kommunerna, organisationerna och olika utbildningsanordnare, spelat en aktiv roll i samband med teckenspråkskurser för föräldrar. Särskild utbildning har anordnats för invandrarföräldrar.

Det visade sig emellertid ganska snart att många föräldrar inte kunde delta i teckenspråkskurser av ekonomiska skäl. Därför inleddes budgetåret 1989/90 en försöksverksamhet med studiesocialt stöd vid vissa kurser i teckenspråk, det s.k. TU-stödet. Genom TU-stödet fick föräldrarna ersättning för inkomstbortfall, i förekommande fall internatbidrag samt resekostnadsersättning då de deltog i utbildning i teckenspråk. Vid ungefär samma tidpunkt väcktes tanken på att starta en teckenspråksutbildning i koncentrerad form, upplagd som internatkurser och där föräldrarna kunde ta med sig sina barn.

I det följande ger jag en översikt över befintlig teckenspråksutbildning för föräldrar.

3.3 Landstingens pedagogiska hörselvård

Hörande föräldrar till hörande barn vet i stora drag vad som väntar och förväntas av barnet i vuxenlivet och kan med denna bakgrund ge barnet de kunskaper, erfarenheter och det stöd som det behöver i olika utvecklingsfaser, allt för att nå det mål som föräldrarna sätter upp: ett bra vuxenliv. Utifrån sina egna erfarenheter och som grund för sin uppfostran har de ett livsperspektiv dvs. en tämligen realistisk förväntan om hur barnets framtid kommer att se ut. Inför ett hörselskadat/dövt eller dövblint barn blir föräldrarnas situation annorlunda. De har sällan någon egen erfarenhet av eller kunskap om vare sig hörselskadade/döva barn eller vuxna. De vet inte vad deras barn behöver utöver det som ett hörande barn behöver. Många av de egna erfarenheterna och kunskaperna som skulle varit vägledande i föräldraskapet räcker inte till. Landstingets pedagogiska hörselvård är till för att stödja föräldrarna i deras nya roll.

Landstingens verksamhet inom pedagogisk hörselvård styrs av Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), HSL. Enligt 3 a § HSL skall landstinget bl.a. erbjuda habilitering. Landstingen har sedan årtionden frivilligt åtagit sig att ordna pedagogisk hörselvård dvs. att utöver medicinsk habilitering också ge psykosocialt och pedagogiskt stöd.

Den pedagogiska hörselvården har till uppgift att inom landstingets ram organisera psykosociala, pedagogiska och tekniska insatser till barn och ungdomar med hörselhandikapp samt till deras familjer. Uppgiften består i att, i samarbete med sjukvård, förskola och skola, organisera stödet till familjen och de pedagogiska insatserna till det döva/hörsel-skadade barnet. Verksamheten i de olika landstingen har en likartad struktur men stödet har olika omfattning. Vanligtvis ordnas föräldrakurser, föräldramöten och liknande där föräldrarna får information om vad hörselhandikappet innebär för deras barns utveckling och vilka konsekvenser det får för familjen. Inom ramen för sitt habiliteringsansvar och i mån av tillgängliga resurser bedriver landstingen i viss omfattning teckenspråksundervisning för föräldrar. I de flesta fall ges huvudsakligen introduktion i teckenspråket. Kurserna kan ordnas tillsammans med släkt och grannar, på hörselförskolan eller på annat sätt tillsammans med andra föräldrar.

Landstingens pedagogiska hörselvård med dess konsulenter har en uppgift som till viss del motsvarar det stöd som SIH genom sin konsulentorganisation ger till elever med andra funktionshinder. Ansvar för det hörselpedagogiska stödet har vid flera tillfällen varit föremål för överväganden. I Utbildningsdepartementets rapport Staten och skolan – styrning och stöd (Ds 1995:60) redovisas bl.a. vissa problem som föreligger inom området.

Den 1 januari 1994 trädde en handikappreform i kraft för att förbättra stöd och service till personer med funktionshinder. Reformen innebär bl.a. att ett tidsbegränsat statligt stimulansbidrag till habilitering och rehabilitering inrättades. Bidraget skall bl.a. kunna användas för att bygga upp verksamheter på eftersatta områden inom habilitering och rehabilitering eller för insatser till personer med funktionshinder och deras familjer. Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att

fördela och följa upp stimulansbidraget. Bestämmelser om bidrag finns i förordningen (1993:1284) om tillfälligt statsbidrag till utvecklingsinsatser inom habilitering och rehabilitering.

Med stöd av sådana stimulansbidrag har några landsting startat projekt som syftar till att förbättra stödet inom den pedagogiska hörselvården. Så har landstingen i Örebro län och i Älvsborgs län startat projekt i syfte att erbjuda föräldrar ett förbättrat stöd. I samtliga projekt ingår teckenspråk för föräldrar som en huvudsaklig ingrediens.

Projektet i Älvsborgs län, "Familjecentrum", pågår under fyra år och har tilldelats 1,2 mkr per år dvs. totalt 4,8 mkr. Inom ramen för projektet bedrivs bl.a. intensivveckor för föräldrar. Dessa kurser vänder sig till föräldrar till döva och hörselskadade barn och omfattar för närvarande 55 föräldrar. Utbildningen pågår på heltid under tre separata veckor per år. Undervisningen omfattar totalt 240 timmar varav hälften av tiden utgörs av teckenspråksutbildning och andra hälften av temaföreläsningar och psykosocialt stöd. I projektet arbetar en projektledare, en kurator, en psykolog samt två teckenspråkslärare. Kurserna är kostnadsfria. Båda föräldrarna förutsätts delta i utbildningen tillsammans och följa hela utbildningspaketet. Den ena föräldern utnyttjar tillfällig föräldrapenning och den andra TU-stöd via CSN. Barntillsyn eller inackordering erbjuds ej. Föräldrarna pendlar till och från kursorten och barnen är vanligen i sina hörsselförskolor. Planer finns att utvidga föräldrautbildningen i samarbete med kunskapscentret vid Vänerskolan (statlig specialskola för döva i Vänersborg), DHB och Nordiska Folkhögskolan i Kungälv till att omfatta föräldrar, syskon och anhöriga i hela regionen dvs. F, N, O, R och P-län.

Projektet i Örebro läns landsting är främst avsett för att framställa kursmaterial, utforma kursplaner, utveckla grund- och påbyggnadsutbildning när det gäller teckenspråksutbildning för föräldrar samt att sprida detta. Projektet pågår under två år och har tilldelats 750 000 kr per år dvs. totalt 1,5 mkr. I Örebro har dessutom kunskapscentret vid Birgittaskolan (statlig specialskola för döva i Örebro) i samverkan med landstingen i mellersta regionen, berörda brukarorganisatio-

ner, Stiftelsen teckenspråkscentrum och Fellingsbro folkhögskola utvecklat en modell med teckenspråksutbildning i 12 steg om vardera två veckor omfattande ca 23 timmar per vecka eller totalt ca 550 timmars undervisning. Utbildningen sker i grupper om 10–14 föräldrar. Övervägande delen av föräldrarna beräknas pendla till och från Örebro.

3.4 Försöksverksamhet med koncentrerad teckenspråksutbildning

3.4.1 Solbackenprojektet

Budgetåret 1992/93 tillfördes särskilda statliga medel för försöksverksamhet med koncentrerad teckenspråksutbildning. SDR, Stockholms dövas förening samt dess föräldraklubb anordnar utbildningen som är förlagd till Solbacken på Värmdö, en gård som förvärvades 1941 av Stockholms dövas förening som semesterhem för döva. Solbacken utnyttjas i dag som kursgård för såväl döva som hörande.

Försöksverksamheten syftar till att erbjuda ett paket med påbyggbara kurser, upplagda som internatkurser och där föräldrarna kan ta med sig sina barn, såväl döva som hörande. Regler för verksamheten, som sköts av en grupp inom föräldraklubben i Stockholms dövas förening, fastställs av SDR.

Kurserna genomförs efter ett rullande schema där familjerna möts samma veckor varje år. Båda föräldrarna förutsätts genomgå utbildningen tillsammans. De döva barnen och hörande syskon får tillsyn under den tid föräldrarna har undervisning. I anläggningen ingår förutom kursgården en fritidsgård som Värmdö kommun sedan 1994 hyr för sin barnomsorgsverksamhet. I nuvarande avtal med kommunen, ett treårigt avtal, ingår att de barn som kommer med sina föräldrar till teckenspråkskurserna får delta i kommunens verksamhet. Kostnaderna för detta ingår i projektmedlen och barntillsynen ordnas utan extra kostnad för familjen.

Utbildningen utgår huvudsakligen från de stegvist uppbyggda kurserna i teckenspråk som bedrivits vid Västansviks

folkhögskola och vid Dövas Hus i Stockholm. Vissa baskunskaper i teckenspråk krävs för att bli antagen till kurserna. Utbildningen är uppbyggd i fyra steg. Varje steg består av tre kurser på en vecka vardera. Varje ny kurs förutsätter att man genomgått steget innan eller har motsvarande kunskaper. Tanken är att föräldrarna skall kunna genomgå ett steg dvs. tre kursveckor per år under fyra år vilket innebär totalt 12 veckor under fyra år. Varje vecka innehåller ca 20 lärarledda timmar i teckenspråk dvs. sammanlagt 240 timmar. Dessutom erbjuds föräldrarna tre temakurser om vardera en vecka. Temakurserna innehåller ämnena Föräldraskap, Skola samt Kultur och fritid. Fler temata planeras.

Inom ramen för tilldelade medel har man inom Solbackenprojektet tagit fram ett studiematerial. Varje kursdeltagare erhåller ett sådant material, som består av en videofilm och ett kompendium för varje steg, avsett för studier hemma mellan kurstillfällena. Materialet finns numera också till försäljning.

Medel för försöksverksamheten utbetalas efter rekvisition av CSN till SDR. Försöksverksamheten bedrivs i övrigt utan andra villkor än att redovisning skall lämnas till CSN senast den 15 september varje år.

För budgetåret 1995/96 (12 månader) har anvisats 6,4 mkr för utbildningen vid Solbacken. Denna medelsram ger utrymme för 200 utbildningsplatser, 140 platser i steg 1-4 och 60 platser i temakurser.

3.4.2 Härnösands folkhögskola – Norrlandsmodellen

En annan försöksverksamhet med koncentrerad teckenspråksutbildning för föräldrar startade hösten 1995 vid Härnösands folkhögskola. Denna försöksverksamhet har en uppläggningsform som liknar den vid Solbacken men är här utformad i samverkan mellan olika regionala intressenter. Vidare sker en samordning med utbildning i teckenspråk för syskon.

Utbildningen är ett samverkansprojekt mellan Härnösands folkhögskola, kunskapscentret vid Kristinaskolan (statlig

specialskola för döva i Härnösand), DHB och landstingets hörselvård. Utbildningen är, liksom den vid Solbacken, uppbyggd i fyra steg omfattande vardera tre veckor per år men här förlagd till två tillfällen per år, två veckor på sommaren och en vecka på vintern. Kurserna genomförs efter ett rullande schema där familjerna möts samma veckor varje år. Utbildningen vänder sig i första hand till familjer i norra Sverige med döva/hörselskadade barn som har teckenspråk som första språk. Försöket omfattar innevarande år 24 utbildningsplatser men planeras inom tre år innefatta 72 utbildningsplatser.

Kurserna genomförs som korta internatkurser på Härnösands folkhögskola. För barn i förskoleåldern ordnas barntillsyn vid landstingets hörsselförskola. Syskon i åldrarna 7–16 år har möjlighet att samtidigt delta i en speciellt anpassad teckenspråksutbildning vid Kristinaskolan. För skolbarn som ej deltar i teckenspråksundervisning erbjuds verksamhet i kommunens fritidshem.

Kurserna är, liksom de vid Solbacken, kostnadsfria men i övrigt skiljer sig de ekonomiska villkoren. Utbildningen i Härnösand finansieras dels av folkhögskolan, landstingets hörselvård och CSN (TU-stöd) dels med de 900 000 kr som budgetåret 1995/96 (12 månader) anvisats för försöket. Kunskapscentret vid Kristinaskolan finansierar teckenspråksutbildningen för syskon.

3.5 Annan teckenspråksutbildning för vuxna

Allmän utbildning i teckenspråk för vuxna bedrivs av flera olika utbildningsanordnare och på olika nivåer.

Ett tiotal folkhögskolor i landet har för närvarande längre eller kortare kurser i teckenspråk för hörande. Tvååriga utbildningar i teckenspråk ges vid sex folkhögskolor som förberedelse till utbildning till tolk. Här kombineras undervisning i teckenspråk med studier i svenska och vissa andra ämnen. Studierna bedrivs på heltid.

Västanviks folkhögskola har dessutom ettårig teckenspråksutbildarlinje samt intensivkurser som är upplagda i fem steg. Dessa kurser var från början avsedda för föräldrar men är numera öppna för alla som vill gå dem.

Vid Statens skola för vuxna i Härnösand (SSVH) kan man läsa gymnasieskolans teckenspråk som C-språk på distans. Här varvas kurser på en till två veckor med självstudier hemma.

Vid Institutionen för lingvistik vid Stockholms universitet kan man studera teckenspråk. Även Göteborgs universitet, högskolan i Sundsvall/Härnösand och högskolan i Örebro har utbildning i teckenspråk. Lärarhögskolan i Stockholm erbjuder teckenspråksutbildning för olika personalgrupper.

Hörande som har en döv arbetskamrat kan få teckenspråksutbildning genom AMS.

AMU-grupperna i Örebro och Uppsala samt stiftelsen AMU-Hadar i Malmö ger utbildning i teckenspråk. AMU-Hadar bedriver, förutom utbildning för döva samt pedagogiskt och tekniskt utvecklingsarbete, också föräldrautbildning i teckenspråk på uppdrag av Pedagogiska hörselvården i Malmöhus läns landsting.

I vissa kommuner anordnas teckenspråksutbildning inom den kommunala vuxenutbildningen och som individuellt val eller lokal gren inom gymnasieskolan.

Studieförbund och dövföreningar har också allmänna kurser i teckenspråk.

4 Ersättning till föräldrar i samband med teckenspråksutbildningen

4.1 Försöksverksamheten med studiesocialt stöd – TU-stöd

Budgetåret 1989/90 inleddes försöksverksamheten med studiesocialt stöd vid vissa kurser i teckenspråk, det s.k. TU-stödet. Budgetåret 1995/96 har för ändamålet anvisats 3 mkr (12 månader).

Enligt förordningen (1992:925) om nämnda försöksverksamhet kan föräldrar till döva och gravt hörselskadade barn erhålla studiesocialt stöd vid teckenspråksutbildning. Stödet kan ges också till den som i föräldrarnas ställe varaktigt har omvårdnad om barnet. Stödet lämnas i form av korttidsstudiestöd och internatbidrag enligt bestämmelserna i 5 och 6 kap. studiestödslagen (1973:349) och 5 och 6 kap. studiestödsförordningen (1973:418) med vissa angivna avvikelser. TU-stöd lämnas inte vid utbildning som börjar efter det att barnet fyllt 16 år och ges inte till förälder som deltar i koncentrerad teckenspråksutbildning som anordnas av SDR (dvs. Solbackens utbildning). TU-stödet består av tre delar:

Korttidsstudiestöd för inkomstbortfall under studietiden. Stödet är direkt jämförbart med ordinarie stöd vid korttidsstudier och utgår med samma belopp, för närvarande 75 kr per timme. Bidraget kan utgå för högst 150 timmar under perioden 1 juli 1996 – 30 juni 1997.

Internatbidrag för kost och logi under övernattnings på annan ort än hemorten. Internatbidraget utgår med samma belopp som ordinarie internatbidrag vid korttidsstudier, för närvarande 327 kr per dygn. Bidraget kan utgå för högst 20

övernattningar under tiden 1 juli 1996 – 30 juni 1997 och för en utbildning som är högst fyra veckor lång.

Resekostnadsersättning för en tur- och returresa per kurs. Sammanlagt kan bidraget utbetalas för högst tre sådana resor under tiden 1 juli 1996 – 30 juni 1997. Resekostnader ersätts normalt med de faktiska kostnaderna enligt billigaste alternativ med allmänna kommunikationer. Resor med egen bil eller med flyg kan ersättas under vissa villkor.

Frågor om studiesocialt stöd inom ramen för försöksverksamheten prövas av CSN. CSN får utfärda de närmare föreskrifter som behövs för tillämpningen av förordningen. Så gäller t.ex. att sökande som har yngre döva eller hörselskadade barn samt sökande som har kort tidigare utbildning i teckenspråk har företräde till stöd. Föräldrarnas utbildningsbakgrund och arbetsförhållanden saknar betydelse i detta urval. Ansökan om TU-stöd handläggs av CSN-kontoret i Örebro. Sista dag för ansökan om TU-stöd är den 15/5, 15/8, 15/10 respektive den 15/12 för utbildningar som påbörjas kvartalet efter respektive ansökningstillfälle.

Föreskrifterna beträffande urval och ansökningstider tillämpas inte i praktiken, enligt uppgift främst på grund av att den relativt låga nyttjandegraden hittills inte föranlett sådana begränsningar.

4.2 Ersättningar vid Solbacken och i Härnösand

Inom försöksverksamheterna tillämpas andra ekonomiska villkor.

Vid Solbacken utgår full ersättning för förlorad arbetsförtjänst och inackorderingsersättningen motsvarar rabatterat pris vid Solbacken, för närvarande 716 kr per dygn. Resekostnader ersätts till och från kursveckorna för tåg II klass, flyg om restiden överstiger 10 timmar eller för egen bil med 13 kr per mil. Samtliga kostnader för undervisning, resor, förlorad arbetsförtjänst, kost och logi, studiematerial m.m., bekostas av projektmedlen och ingår i de medel som CSN utbetalar till SDR. I projektmedlen ingår även samtliga kost-

nader för barnen. Samma ekonomiska villkor gäller för tema-
kurserna som kurserna Steg 1–4. Kurserna är avgiftsfria.

I Norrlandsmodellen utgår TU-bidrag från CSN i form av korttidsstudiestöd med 75 kr per timme. Eventuellt ytterligare inkomstbortfall betalas ur projektmedlen. Internatbidrag, 327 kr per dygn, betalas direkt från CSN till folkhögskolan och resekostnadsersättning betalas direkt av CSN till föräldrarna enligt reglerna för TU-stöd.

4.3 Vissa andra ersättningar till föräldrar med funktionshindrade barn

Jag har tidigare kort redogjort för hur samhället på olika sätt tagit ett särskilt ansvar för utbildning för föräldrar till vissa funktionshindrade barn. Bidrag till kostnader för föräldrarna regleras på olika sätt.

Ersättning för inkomstbortfall vid föräldrautbildning inom landstingens pedagogiska hörselvård liksom vid de statliga specialskolornas resurscenter ges enligt reglerna för tillfällig föräldrapenning. Vid föräldrautbildning i teckenspråk i övrigt tillämpas nuvarande TU-stöd. För försöksverksamheterna tillämpas, som jag redovisat ovan, särskilda villkor.

Stödet till föräldrarna varierar således betydligt beroende på vilken typ av föräldrautbildning som erbjuds. Olika stöd täcker också olika delar i olika utbildningar. Den enskilde föräldern måste ofta själv hitta vägar att finansiera sin utbildning.

Från en del håll har synpunkter framförts till mig att vårdbidraget borde kunna användas av föräldrarna för att täcka vissa kostnader i samband med teckenspråksutbildning. På motsvarande sätt har synpunkter framförts att tillfällig föräldrapenning självklart borde få utnyttjas vid föräldrakurser som omfattas av mitt uppdrag.

För egen del anser jag att det vore en fördel om ett sammanhållet stöd kunde tillämpas vid utbildning för föräldrar till funktionshindrade barn. Jag har därför valt att göra en särskild genomgång av bestämmelserna som styr beslut om

vårdbidrag och tillfällig föräldrapenning för att se i vilken mån dessa bestämmelser är tillämpliga vid föräldrautbildning i teckenspråk.

Dessa ersättningar till handikappade barn och deras föräldrar regleras i lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL).

4.3.1 Statligt vårdbidrag

Bestämmelser om vårdbidrag finns i 9 kap. AFL.

Vårdbidrag utgår till förälder till ett barn som på grund av sjukdom, utvecklingsstörning eller annat funktionshinder har behov av särskild tillsyn eller vård samt för merkostnader relaterade till sjukdomen eller funktionshindret. Rätten till vårdbidrag kan inte grundas enbart på merkostnader. Syftet med vårdbidraget är först och främst att ersätta föräldrarna för det vårdarbete de utför i hemmet. Därutöver kan det även kompensera för merkostnader samt även täcka en del av det inkomstbortfall som kan uppstå till följd av barnets behov av omvårdnad. Grundläggande är dock att inget annat samhällsstöd utgår för att täcka dessa behov.

Vårdbidraget kan utgå som helt, tre fjärdedels, halvt eller kvarts bidrag där merkostnaderna är en skattefri del inom dessa belopp. Vid helt vårdbidrag kan merkostnader utgå utöver vårdbidrag för vård och tillsyn. Helt vårdbidrag utgör 250 % av basbeloppet och merkostnaderna mellan 18 % och 69 % av basbeloppet. Helt vårdbidrag utgör (april 1996) 7 542 kr per månad.

Av Riksförsäkringsverkets (RFV:s) allmänna råd 1993:2 om vårdbidrag framgår att kostnader för teckenspråkskurser kan kompenseras genom merkostnadsersättning. Vidare sägs att föräldrarnas deltagande i olika kurser och träningsprogram för att kunna aktivera, träna, stimulera eller kommunicera med barnet, skall kunna ligga till grund för rätt till vårdbidrag. Den ovan nämnda principen om att vårdbidrag inte utgår när andra samhällsinsatser utgår, t.ex. tillfällig föräldrapenning, betonas dock särskilt.

Jag tolkar bestämmelserna om vårdbidrag och RFV:s råd så att det inte bör vara orimligt om en del av vårdbidraget användes för att täcka vissa kostnader i samband med teckenspråksutbildning för föräldrar. Det finns emellertid vissa komplikationer som gör att jag ändå känner stor tveksamhet att lägga ett förslag i denna riktning.

För det första är vårdbidraget tidsbegränsat och omprövas efter vissa perioder. För det andra skall försäkringskassan, då den bedömer rätten till vårdbidrag, beakta vilka merkostnader som kan utgöra grunden för vårdbidrag. En förälder måste således veta redan när ansökan om vårdbidrag inges att behov av teckenspråksutbildning kommer att uppstå och under hur lång tid. Eljest räknas inte detta behov in i underlaget för vårdbidrag. Om teckenspråksutbildningen ingår i grunden för vårdbidraget kan tillfällig föräldrapenning inte utges. För det tredje gör försäkringskassorna mycket olika bedömningar av vad som utgör grund för vårdbidrag och förhållandena skiljer från kommun till kommun. För det fjärde utgör vårdbidraget i realiteten en icke definierbar del av familjens hela ekonomi.

Målet måste vara att alla föräldrar skall kunna genomgå teckenspråksutbildning oavsett ekonomiska förutsättningar. Jag konstaterar att de s.k. merkostnaderna varierar från familj till familj och att man inte kan ta för givet att vårdbidraget utgör samma ekonomiska tillskott för alla föräldrar. Detta gör att alla inte har samma förutsättningar att betala t.ex. för de betydande extra kostnader för inackordering och barn tillsyn som oftast tillkommer vid intensivkurser. Jag avstår därför från att lägga förslag om att vårdbidraget skall förutsättas tas i anspråk för särskilda kostnader i samband med teckenspråkskurser.

4.3.2 Tillfällig föräldrapenning (TFP)

Bestämmelser om TFP återfinns i 4 kap AFL. Vid barns eller vårdnadshavarens sjukdom kan den förälder som måste stanna hemma från arbetet få TFP. Vidare kan TFP utgå om barnet, tillsammans med föräldern, skall besöka den före-

byggande barnhälsovården samt i vissa fall då syskon skall besöka läkare.

Föräldrar till barn med sjukdom eller funktionshinder kan också erhålla TFP för att besöka läkare eller annan som ordinerats av läkare, delta i kurser anordnade av sjukvårdshuvudmannen eller vid en institution, för att medverka i en behandling av barnet eller lära sig vårda barnet. Enligt RFV:s allmänna råd 1995:7 om föräldrapenningsförmåner menas med institution t.ex. habiliteringsklinik eller specialskola. I samma allmänna råd sägs att utbildningarna som sjukvårdshuvudmannen anordnar skall inriktas på utbildning och information om barnets sjukdom eller funktionshinder samt på att ge föräldrarna psykosocialt stöd i deras föräldraroll. Vid dessa tillfällen behöver inte alltid barnet vara med och vid läkarbesök kan båda föräldrarna delta samtidigt.

I regel utgår TFP tills barnet fyller 12 år. För barn med funktionshinder kan denna tid dock utvidgas till 16 års ålder. För de ungdomar som omfattas av LSS (Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade) kan TFP i vissa situationer utgå tills de slutat gymnasieskolan eller motsvarande utbildning.

TFP utgår för högst 60 dagar per år men kan utvidgas med ytterligare 60 dagar för barn som har en sjukdom eller ett funktionshinder. För barn som omfattas av LSS kan, tills de fyller 16 år, också utgå TFP för 10 kontaktdagar per år. Kontaktdagar utgår för besök i skola, skolbarnsomsorg eller förskola samt vid föräldrautbildning. Arrangör av dessa utbildningar kan, enligt RFV:s allmänna råd, vara t.ex. en handikapporganisation eller ett kunskapscenter. Båda föräldrarna kan delta samtidigt. Ersättning för föräldrautbildning kan utgå även i andra fall men då som en del av den ordinarie föräldrapenningen.

Precis som vid vårdbidrag kan TFP inte utgå när andra former av samhällsstöd utgår. Därför finns en regel om att TFP inte kan utgå för sådant som utgör grund för vårdbidrag.

Liksom vad gäller vårdbidrag har jag erfarit att tillämpningen av rätten till TFP skiljer mellan olika försäkringskassor.

Rätt till TFP anknyter till föräldraledighetslagen (1995:584) i vilken stadgas föräldrars rätt till ledighet för vård av barn m.m.

TFP utnyttjas, som nämnts, i dag vid t.ex. pedagogiska hörselvårdens föräldrautbildningar. Till utredningen har framförts synpunkten att det vore enkelt och rationellt om TFP fick utnyttjas även vid föräldrakurser av det slag mitt uppdrag innefattar. Jag delar i princip denna uppfattning. TFP syftar bl.a. till att göra det möjligt för föräldrarna att på olika sätt kunna medverka i behandlingen av barnet och främja barnets utveckling. Detta framgår också av RFV:s allmänna råd. TFP är enligt min bedömning ett system som redan i dag omfattar stöd till föräldrar som har behov av särskild utbildning för att kunna ta hand om sina barn. Utbildning i teckenspråk är nödvändigt för tillsyn och vård av döva barn m.fl. och för barnets sociala, emotionella och kognitiva utveckling.

Enligt AFL har en förälder rätt till TFP i samband med deltagande i en kurs eller utbildning som sjukvårdshuvudmannen anordnar. Denna bestämmelse innebär en begränsning av vem eller vilka som skall anordna en utbildning. Som jag tidigare sagt anordnas utbildning i teckenspråk till stor del av andra än sjukvårdshuvudmännen. I vissa fall har en del försäkringskassor beviljat TFP till föräldrar som gått på teckenspråksutbildning anordnad av annan än sjukvårdshuvudmannen. Andra försäkringskassor har gjort en annan bedömning och inte beviljat TFP i sådana fall.

För egen del anser jag att det vore en fördel om rätten att få TFP gällde för deltagande i kurs som anordnas också av annan än sjukvårdshuvudmannen. Det finns emellertid också andra begränsningar. TFP gäller endast för barn upp till 12 i vissa fall 16 år och är knutet till förvärvsarbete. En utvidgning av rätten till TFP skulle emellertid kunna skapa förutsättningar för ett samlat stöd vid utbildning för föräldrar till barn med funktionshinder. Ett sådant resonemang skulle emellertid kräva en lagändring av AFL.

Jag har inte haft möjligheter att inom mitt uppdrag belysa de praktiska och ekonomiska konsekvenser en sådan lagändring skulle få. Dessutom pågår inom Socialdepartementet

ett arbete som syftar till att kartlägga, beskriva och analysera verksamheter med föräldrautbildning och föräldrastöd (rskr. 1990/91:5). Uppgiften omfattar också familjer med särskilt behov av stöd. Jag avstår således från att lägga förslag om en lagändring av AFL. Jag föreslår istället att Socialdepartementet utreder möjligheterna för föräldrar till funktionshindrade barn att utnyttja TFP vid föräldrautbildning och familjestödande verksamhet.

Ett alternativ till ändring av AFL är en ändring av 3 a § HSL i syfte att ålägga sjukvårdshuvudmannen att ansvara för *all* föräldrautbildning i teckenspråk. Detta skulle emellertid innebära en relativt omfattande ansvarsförskjutning från staten till landstingen och skulle kräva särskilda åtgärder i enlighet med finansieringsprincipen. Jag bedömer dessutom att enskilda län/landsting i allmänhet är för små för att ha underlag för kontinuerlig utbildning i teckenspråk och att en sådan förändring skulle tarva regionala lösningar där i så fall särskilda medel borde säkerställas för just detta ansvar. Den viktigaste basen för en god teckenspråksutbildning för föräldrar är den utbildningskompetens i teckenspråk som finns samlad inom vuxenutbildningsområdet. Det är därför mycket angeläget att den förblir sammanhållen.

4.3.3 Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)

LSS är en rättighetslag för personer med svåra funktionshinder. Den ger laglig rätt till en rad former av stöd och service t.ex. rådgivning och annat personligt stöd, personlig assistans, kontaktperson, avlösarservice i hemmet och korttidsvistelse utanför hemmet. Att tillhöra personkretsen för LSS medför bl.a., som jag redovisat ovan, vissa utökade rättigheter till tillfällig föräldrapenning.

Lagen innebär inte någon inskränkning i de rättigheter som enskilda har enligt annan lag eller förordning.

Landstinget är huvudman för rådgivning och annat personligt stöd enligt LSS och kommunen är huvudman för de övriga rättigheterna.

I ett par fall nyligen har föräldrar begärt teckenspråksundervisning som rådgivning och annat personligt stöd enligt LSS. Landstinget har avslagit begäran i två fall. Besluten har överklagats till länsrätten som i bägge fallen bifallit överklagandet och förklarat att barnet i fråga har rätt till rådgivning och annat personligt stöd enligt 9 § första stycket 1. LSS i form av teckenspråksundervisning för sina föräldrar respektive sina syskon. Domarna har överklagats. Det ena fallet har prövats av kammarrätten som har avslagit överklagandet.

Det är emellertid enligt min bedömning en mycket liten andel av de barn vars föräldrar mitt uppdrag avser som kan tänkas tillhöra personkretsen enligt LSS. Den slutliga utgången av dessa mål är därför av mindre betydelse för mitt uppdrag.

5 Teckenspråk för syskon

Utbildning i teckenspråk för barn och ungdomar bedrivs i olika former.

Teckenspråk för döva/hörselskadade

Landstingen ger bl.a. hemvägledning för döva/hörselskadade barn.

Elever vid landets statliga specialskolor för döva och hörselskadade undervisas på teckenspråk och har teckenspråk som obligatoriskt ämne.

Inom Riksgymnasiet för döva (RGD) finns kursplan i teckenspråk för döva omfattande sammanlagt 200 gymnasiepoäng. Skolverket har föreslagit att teckenspråk införs som kärnämne vid RGD.

Teckenspråk för hörande

Kommuner erbjuder teckenspråk för hörande som B- eller C-språk i grundskolan och som C-språk i gymnasieskolan. Teckenspråk som B-språk i gymnasieskolan planeras.

Teckenspråk för syskon

Inom grundskolan finns således numera möjlighet för elever att som skolämne välja teckenspråk som B- eller C-språk. Enligt nuvarande regler måste man vara en grupp på minst fem elever för att skolan skall anordna utbildningen. Även om syskon skulle vilja läsa teckenspråk finns därför mycket sällan förutsättningar för detta. Teckenspråksutbildning för syskon anordnas däremot inom ramen för verksamheten vid kunskapscentren vid de statliga specialskolorna (Bp 84/85:100 och Bp 88/89:100). Kunskapscentren anordnar även utbildning i teckenspråk för elever utan hörselhandikapp vilkas föräldrar är döva.

Utbildningen för syskon vänder sig huvudsakligen till syskon till elever i specialskolan, ej till syskon till elever i förskola eller gymnasieskola. Vanligen erbjuds syskonen en veckas koncentrerad utbildning per läsår, förlagd till specialskolan, men även undervisning en timme per vecka, sommarläger och helgläger förekommer. Budgetåret 1994/95 fick 418 syskon sådan utbildning. SIH beslutar om omfattningen och fördelningen av medlen. Kostnaderna för utbildningen var budgetåret 1994/95 i genomsnitt 6 000 kr per elev och år, totalt 3,65 mkr för totalt 656 elever varav 238 barn till döva. I kostnaderna ingår resor, kost, logi, undervisning i teckenspråk, hjälp med läxläsning etc. Utbildning för syskon har, som jag redovisat ovan, i Norrlandsmodellen i Härnösand samordnats med föräldrautbildning i teckenspråk så att föräldrar och syskon har kunnat få utbildning under samma tid.

6 Föräldrautbildning i våra nordiska grannländer

I såväl Danmark, Finland, Norge som Island erbjuds i dag föräldrar till döva barn utbildning i teckenspråk för att kunna kommunicera med sina barn. De modeller man valt i de olika länderna bygger på det stöd som finns till döva barn i respektive land och är sinsemellan olika.

Danmark erbjuder föräldrar till döva och dövblinda barn utbildning i teckenspråk. Föräldrarnas utgifter för deltagande täcks med samhällsmedel enligt Bistandslovens § 48.

Utbildningen följer ingen formellt fastställd kursplan utan innehåll och utformning varierar beroende på vem som erbjuder den. Utbildningen ges av flera olika huvudmän. Specialskolorna för döva erbjuder utbildning för föräldrar till döva barn. Till dessa kurser rekryteras främst föräldrar till barn med anknytning till respektive skola. Vidare erbjuds teckenspråksutbildning i form av veckokurser vid Castberggård, som är de dövas folkhögskola, samt vid Center for Tegn-sprog och Tegnstøttet kommunikation.

Föräldraföreningen Bonaventura bedriver i samarbete med Castberggård och Dövas Center för Total Kommunikation i Köpenhamn en försöksverksamhet omfattande sex veckors utbildning fördelat över två år. Från och med september 1996 kan föräldrar, som uppfyller kraven för universitetsstudier, antas till år ett av teckenspråkstolkutbildningen och därigenom erhålla en ettårig kompetensgivande teckenspråksutbildning.

Finland ger föräldrar till döva och hörselskadade barn möjlighet till utbildning i teckenspråk enligt flera olika modeller.

Enligt 15 § i förordning om service och stöd på grund av handikapp kan föräldrarna erhålla teckenspråksutbildning som individuell eller familjeinriktad anpassningsträning. Denna träning kan ges som teckenspråksundervisning i hemmet eller genom deltagande i en mera allmän teckenspråkskurs. Föräldrarna ansöker om att få undervisning via socialbyrån i barnets hemkommun. Något bestämt antal timmar är inte fastställt. Det vanligaste är att föräldrarna till en början får 100 timmar undervisning i hemmet. I vissa fall beviljas ett färre antal timmar, men flera timmar förekommer också och en del föräldrar har erhållit 200–300 timmar. Antalet timmar som beviljas beror i hög grad på de kommunala anslagens storlek.

Föräldrar till döva barn kan också erhålla utbildning i teckenspråk genom att delta i de familjekurser som anordnas av Dövas Förbund. Dessa kurser är öppna för samtliga familjemedlemmar.

Dövas Servicestiftelse driver under åren 1994–1999 ett projekt "En god framtid för döva barn". Inom ramen för detta arrangeras veckoslutskurser m.m. Projektet har åtta heltidsanställda teckenspråkslärare som undervisar i familjer, på daghem etc. för att stödja barnens språkutveckling.

År 1995 gjordes en ändring i den finska grundlagen och i dess språkparagraf stadgas numera att "rättigheter för dem som använder teckenspråk skall ... tryggas i lag". Utredning om lagens konsekvenser och praktiska tillämpning har påbörjats.

Island erbjuder sedan 1992 föräldrar till döva barn utbildning i teckenspråk. Utbildningen anordnas med stöd av lagen om Kommunikationscenter för döva och hörselskadade.

I centrets instruktion stadgas, att föräldrar till döva barn kostnadsfritt kan delta i utbildning i teckenspråk, vilket innebär att själva utbildningen är kostnadsfri. Däremot finns inga generella bestämmelser som reglerar föräldrarnas övriga kostnader för att kunna delta i utbildningen.

Utbildningen ges i form av undervisning i hemmet eller genom kurs på centret. Kurserna på centret vänder sig till hela familjen och även till mor- och farföräldrar. Något tak vad

gäller utbildningens omfattning är inte fastställt men varierar mellan 70 och 200 timmar.

Norge startar fr.o.m. hösten 1996 en landsomfattande utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva barn. Även föräldrar till dövblinda barn omfattas av utbildningen. Styrelsen för de statliga kompetenscentren har i uppdrag att ansvara för att utbildningen kommer till stånd. Förslag föreligger om lagreglering angående föräldrarnas rätt till ersättning i samband med utbildningen.

Utbildningen skall följa en fastställd gemensam kursplan och ges dels vid kompetenscentren, dels vid Aal som är de dövas folkhögskola och kurscenter. Utbildningen omfattar 40 veckor, där varje vecka omfattar 20–25 timmar. Utbildningen innehåller huvudsakligen teckenspråk men även undervisning i dövas kultur och historia och generell föräldravägledning ingår. Utbildningen kan genomföras till dess barnet är 16 år. Föräldrarna föreslås själva stå för matkostnaderna. Utbildning i teckenspråk erbjuds även via dövföreningar och studieförbund.

7 Erfarenheter av nuvarande föräldrautbildning i teckenspråk

Ingen oberoende utvärdering har hittills gjorts av befintliga teckenspråksutbildningar för föräldrar eller av formerna för studiestöd i samband med utbildningarna. Att göra en sådan ingår inte heller i mitt uppdrag.

Jag har emellertid tagit del av CSN:s redovisningar av TU-stödet och av de kursutvärderingar som deltagarna gjort vid såväl Solbacken som i Härnösand. Genom besök där och i diskussioner med berörda inom området har jag fått en bild av försöksverksamheterna. Jag har vidare tagit del av erfarenheter och fått värdefulla synpunkter från andra teckenspråksutbildningar för föräldrar bl.a. vid Västanviks och andra folkhögskolor liksom från de projekt som pågår regionalt inom landstingen i samverkan mellan den pedagogiska hør-selvården, DHB, kunskapscentren vid specialskolorna och olika utbildningsanordnare.

7.1 Koncentrerad teckenspråksutbildning vid Solbacken och i Härnösand

Solbackenprojektet

Försöksverksamheten vid Solbacken har pågått i fyra år. Verksamheten har inte utvärderats. Syftet med utbildningen är att erbjuda föräldrarna 12 veckors utbildning plus 3 tema-veckor, sammanlagt 15 veckors utbildning under loppet av fyra år och att utbildningen inte skall innebära några kostnader för de enskilda föräldrarna. Dessa intentioner har till fullo infriats för de 20 föräldrar som påbörjade utbildningen 1992 och som slutfört den i våras. Enligt uppgift finns 100 föräldrar

kvar i pågående stegutbildning. Temakurserna uppges ha varit mindre belagda.

Förtjänsterna med försöksverksamheten ligger främst i att föräldrarna erbjuds ett komplett kurspaket, att man kan ta med sig barnen och att man kan umgås och utbyta erfarenheter med andra föräldrar under kurstiden. Dessutom får man ett studiematerial med texthäfte och videoband att användas hemma mellan kurstillfällena. En icke oväsentlig förtjänst för föräldrarna är vidare att de inte behövt tänka på att söka studiestöd etc. utan att alla sådana kostnader täckts genom Solbackens försorg och dessutom med betydligt förmånligare villkor än om TU-stödet tillämpats. En svaghet som redovisats har varit att endast två anställda lärare kan vara en bräcklig organisation främst eftersom det är svårt att hitta vikarier. Det finns ännu inte någon kursplan för Solbackens utbildning. Så vitt jag kunnat erfara skiljer sig dock inte kursinnehållet från gängse kurser inom området. Jag har i det som redovisats mig av innehåll och uppläggning i övrigt funnit få kvalitativa särdrag.

Härnösands folkhögskola – Norrlandsmodellen

Utbildningen vid Härnösands folkhögskola är upplagd på liknande sätt som den vid Solbacken. Föräldrarna erbjuds tre veckors utbildning under fyra år, men här förlagd till två veckor på sommaren och en vecka på vintern. Studiematerialet från Solbacken används tillsammans med eget och annat material. Berörda lärare är tillika ansvariga för folkhögskolans tvååriga teckenspråkslinje.

Den markanta skillnaden mellan de två försöksverksamheterna är att Härnösandsförsöket är ett samverkansprojekt som också till viss del samfinansieras av parterna. Vidare sker en samordning med teckenspråksutbildningen för syskon vid Kristinaskolans kunskapscenter så att syskon i skolåldern därigenom erbjuds teckenspråk under den tid föräldrarna har undervisning. Förtjänsterna består även här i det kompletta kurspaketet och kontakten med andra föräldrar. Här har emellertid ersättningarna till föräldrarna förorsakat

visst trassel och extra arbete eftersom ersättning för förlorad arbetsförtjänst utgår både från CSN och från skolans projektmedel.

Inte heller utbildningen enligt Härnösandmodellen följer en kursplan.

Kostnader i samband med försöksutbildningarna

Inom försöksverksamheterna med koncentrerad tecken-språksutbildning utgör, av totalt 7,3 mkr, ca 5 mkr studiestöd och ca 2,3 mkr kostnader för undervisning, kursledning, studiematerial samt barntillsyn.

De 7,3 mkr hänför sig till kostnader för ca 180 föräldrar i utbildning pågående under fyra år.

Det har visat sig mycket vanskligt att göra kostnadsjämförelser mellan Solbacken och Härnösand bl.a. därför att modellerna innehåller olika former av studiestöd och olika ersättningar till anordnaren för kost och logi m.m. Solbacken innehåller dessutom, till skillnad från Härnösand, temaveckor. Kostnaderna har heller inte redovisats på ett sätt som gör att de är jämförbara, varken med varandra eller med andra utbildningar.

Solbacken har av många framhållits som ett gott exempel bl.a. därför att utbildningen där inte medför några kostnader för familjen. Den totala kostnaden per budgetår är emellertid mer än hälften av beräknat totala årsanslag och tillgodoser enligt uppgift ca 140 föräldrar i stegutbildning och ca 20 föräldrar i temautbildning.

Även Norrlandsmodellen i Härnösand tillämpar full kostnadsersättning för inkomstbortfall. Modellen bygger emellertid på viss samfinansiering mellan berörda parter i projektet. Utbildningen har såsom kortkurs vid folkhögskola en grundfinansiering via bidrag från FBR.

7.2 Försöksverksamheten med TU-stöd

CSN lämnade 1993 till regeringen en redovisning av den dittills bedrivna försöksverksamheten med TU-stöd. Redovisningen gjordes efter hörande av landsting och berörda organisationer.

Sammanfattningsvis konstaterade CSN då bl.a. att TU-stödet fyller ett stort behov men är både volym- och beloppsmässigt otillräckligt. Den förhållandevis låga utnyttjandegraden beror på att familjer med normal ekonomi, trots TU-stödet har svårt att finansiera utbildningarna, främst på grund av kostnader för barnpassning. En annan orsak är att bristen på teckenspråklärare medfört ett begränsat kursutbud.

CSN tog i sina överväganden inte hänsyn till graden av hörselskada men ansåg att stöd bör beviljas om barnet har en sådan hörselskada att den normala formen för kommunikation är teckenspråk.

CSN föreslog bl.a. att anslaget skulle fördelas direkt till berörda organisationer alternativt att stödet skulle permanentas med följande ändringar:

- TU-stödet borde vara öppet för alla som har en nära kontakt med ett dövt eller hörselskadat barn men föräldrar och syskon bör prioriteras.
- TU-stöd borde kunna beviljas till det döva/hörselskadade barnet eftersom vårdbidraget inte är avsett att täcka sådana kostnader som uppstår vid internatvistelse i detta sammanhang.
- Stödet borde kunna utgå för flera alternativt längre studieperioder.
- Åldersgränsen borde slopas men föräldrar med yngre barn skall prioriteras.
- Tiden per år för vilken ersättning ges borde utökas eftersom det krävs betydligt längre inläringstid än 15 dagar per år. Med nuvarande resurser ansåg CSN det dock viktigare med bättre kostnadstäckning. Emellertid föreslogs en utökning till 200 timmar per år och internatbidrag för 25 dagar per år för att möjliggöra t.ex. en tvåveckorskurs per termin.

CSN föreslog vidare ett inkomstrelaterat stöd samt vissa förbättringar för reseersättning. Man påpekar att eventuella kursavgifter inte skall finansieras med studiestöd. Förslagen skulle medföra en dryg fördubbling av dåvarande kostnader till 4,76 mkr och innebära att en urvalsprövning måste göras som prioriterar föräldrar med barn i yngre åldrar och föräldrar som mera sällan deltagit i teckenspråksutbildning.

Ingen förändring skedde med anledning av CSN:s förslag.

7.3 Invandrarföräldrar

Personer med funktionshinder har olika praktiska möjligheter att få skolgång och arbete i olika länder och synen på handikapp växlar starkt mellan olika kulturer. Skillnaderna påverkar invandrarfamiljens förväntningar på barnets framtid i Sverige. Många av de döva invandrabarnen kommer från länder där teckenspråket inte är accepterat och därför inte används i undervisning. Döva invandrabarn med hörande föräldrar har därför ofta erfarenhet av en uppväxtmiljö där det talade språket varit dominerande. I dessa familjer utvecklas ofta kommunikationssystem av hemmagjorda tecken som används inom familjen. När barnen kommer till Sverige och möter teckenspråket i specialskolan kan det bli som om en ny värld öppnas för dem. Ju mer språk de lär sig desto bättre kan de bearbeta och förstå vad de varit med om och ta till sig ny information. Barnets språk utvecklas, men kommunikationsklyftan till föräldrarna kan öka eftersom föräldrarna inte lär sig svenskt teckenspråk lika snabbt. Detta kan leda till konflikter mellan föräldrarnas etniska och religiösa bakgrund, dövkulturen i Sverige och barnets egen identitet.

Det är svårare för invandrarföräldrar att lära sig teckenspråk eftersom vanliga teckenspråkskurser förutsätter att man behärskar svenska. Få invandrarföräldrar deltar i gängse utbildningar. Insatser för invandrarföräldrar behöver ofta ske med hjälp av personer med kunskap i familjens språk och kultur. Personliga kontakter och uppsökande verksamhet är viktiga. Specialskolorna har anordnat särskild utbildning i

teckenspråk för sina invandrarföräldrar. Skolornas hem-språkslärare är här en viktig resurs.

Invandrarföräldrar är liksom alla föräldrar en mycket heterogen grupp även om de kommer från samma land eller från samma kultur. Det är naturligt att många invandrarföräldrar saknar referensramar till det stödsystem som finns i Sverige. Inte sällan är man avvaktande till stöd från samhället.

Det är därför viktigt att invandrarfamiljer med döva barn erbjuds utbildning i teckenspråk på ett sätt som svarar mot deras speciella behov.

7.4 Ytterligare erfarenheter

Mina erfarenheter av föräldrautbildningar i teckenspråk är att kvaliteten är ojämn och att det inte finns någon kontinuitet mellan olika steg i utbildningarna. Större delen av utbudet är att betrakta som punktvisa insatser i form av enstaka kurser utan sammanhängande kursplaner. I många fall är utbildningarna förenade med höga kostnader, trots TU-stödet. Vid internatkurser kan föräldrarnas kostnader för barnen uppgå till 1 800 kr per barn och vecka.

Som jag tidigare nämnt ser den pedagogiska hörselvården olika ut i olika landsting. De erfarenheter jag tagit del av från fältet visar entydigt att omfattningen på teckenspråksstödet varierar mycket mellan olika landsting. Enligt en undersökning från 1995 var antalet anställda lärare 0–3 per landsting eller 1–6,5 per region. Lärarnas kompetens framgick inte. Jag har vidare erfarit att man på vissa håll dragit in tjänster som hörselvårdskonsulent.

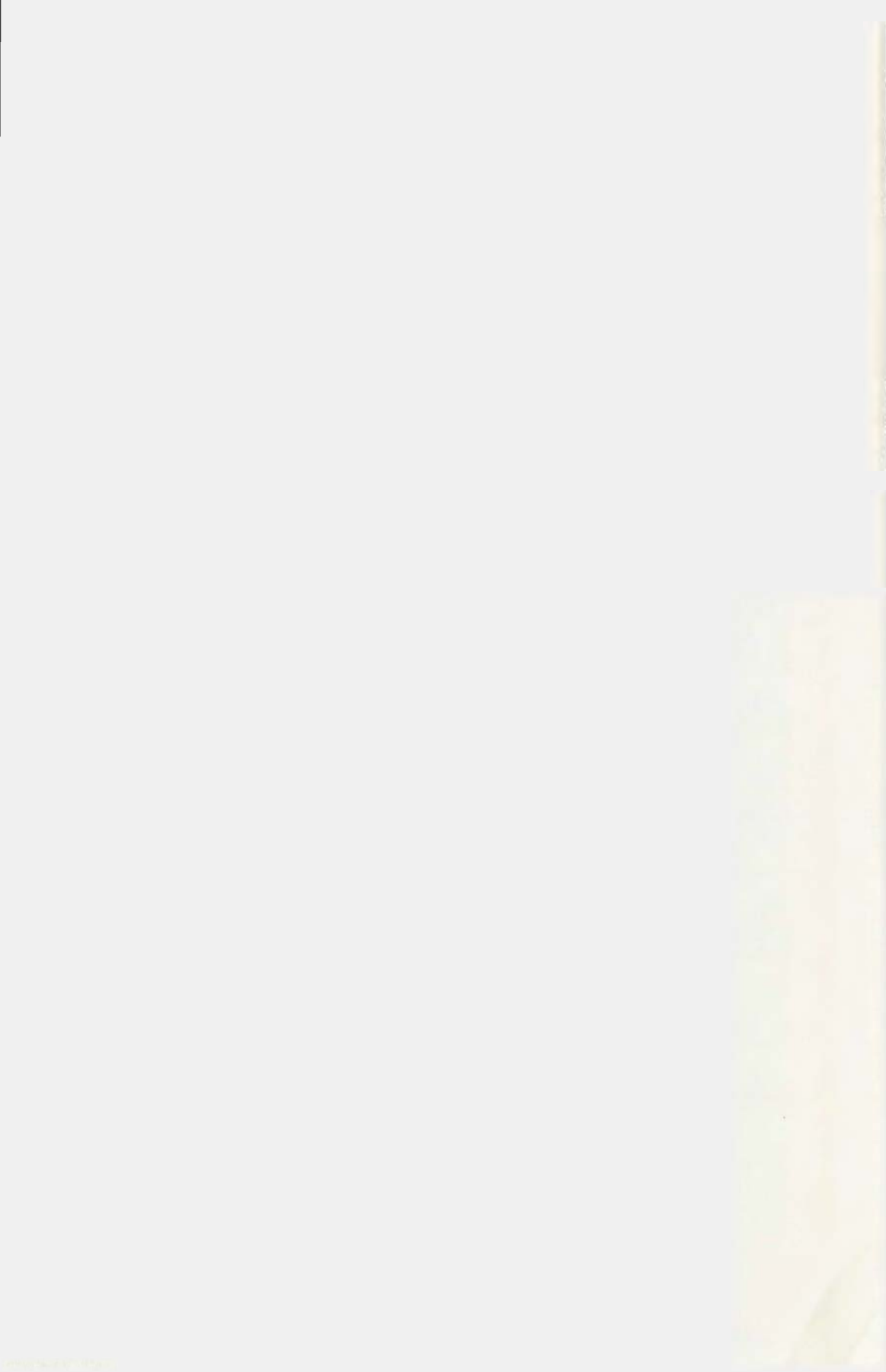
Jag har noterat att man i flera landsting, med statliga stimulansbidrag, bedriver projekt där teckenspråksundervisning kombinerats med utbildning och stöd i den nya föräldrarollen, åtgärder som ingår i landstingens åtaganden enligt 3 a § HSL.

Ett gemensamt problem för alla utbildningar i teckenspråk – såväl dem som riktar sig till föräldrar som andra – är bristen på lärare i teckenspråk. Ett annat problem är bristen på

läromedel och studiematerial. Behovet av metodisk och pedagogisk utveckling är stort.

Internatutbildning i teckenspråk för föräldrar innebär oftast att familjens barn, såväl döva som hörande, är med föräldrarna på kursen. Samtidigt bedrivs i annan ordning utbildning i teckenspråk för syskon inom ramen för specialskolornas kunskapscenter. Endast i Norrlandsmodellen i Härnösand har föräldrautbildning i teckenspråk samordnats med teckenspråksutbildning för syskon.

Jag kommer längre fram att lägga förslag i syfte att förbättra situationen på dessa områden.

8 Överväganden och förslag

De erfarenheter och synpunkter jag tagit del av när det gäller utbildning i teckenspråk för föräldrar har givit mig en bild som visar att problemen i dag inte främst består i brist på utbildning utan brist på god utbildning. Det saknas struktur och kontinuitet i uppbyggnaden. De gängse utbildningar som finns är redan i dag uppbyggda i olika steg. Men i realiteten är det förkunskaperna och nivån hos deltagarna vid varje kurs och i varje enskild grupp som styr nivån på de olika stegen. Detta har många olika orsaker men hänger naturligtvis också ihop med att teckenspråket, jämfört med vanliga och talade språk, fortfarande befinner sig i sin linda såsom ämne och såsom främmande språk. För alla utbildningar gäller brist på utbildade lärare och på studiematerial. Kursplaner och utvärderingar saknas. Utvecklingsarbete behövs vad gäller metodik, pedagogik och läromedel.

Det är stora skillnader i ekonomiska villkor mellan försöksverksamheterna och annan utbildning. Skillnaderna gäller såväl för föräldrarna som för utbildningsanordnarna. Endast i Norrlandsmodellen har föräldrautbildning i teckenspråk samordnats så att syskon till elever i specialskolan får sin utbildning i teckenspråk samtidigt som föräldrarna. Erfarenheter såväl från försöksverksamheterna som i övrigt tyder på att invandrarföräldrar i mycket liten omfattning deltar i gängse kurser.

Jag skall här redogöra för de överväganden jag gjort och de förslag jag kommit fram till när det gäller teckenspråksutbildning för föräldrar. Jag kallar utbildningen TUFF – TeckenspråksUtbildning För Föräldrar.

8.1 Målgruppen

I mina direktiv beskrivs målgruppen som föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn samt andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för kommunikation. Jag har tidigare redogjort för behovet av teckenspråk för vissa barn. Jag har därvid funnit att det egentligen är en mycket stor målgrupp som kan anses ha *behov* av teckenspråk. Jag har därför funnit anledning att närmare precisera målgruppen.

För döva och många dövblinda barn är det i dag en självklarhet att teckenspråk är första språk. Deras föräldrar är därmed en självklar målgrupp.

När det gäller hörselskadade barn är målgruppen inte fullt lika lätt att definiera bl.a. därför att det är mycket svårt att bedöma vilket språk ett hörselskadat barn kan ha bäst nytta av. Många hörselskadade barn får svenska som första språk. Trots detta kan svenskan ändå inte alltid fungera i deras vardagliga kommunikation med omvärlden. Hörselskadade kan dessutom behöva teckenspråk för att kommunicera med varandra.

Av specialskolornas döva elever har 3–5 % synskador i kombination med hörselhandikappet. Särskild uppmärksamhet måste riktas till de föräldrar vars barn har sådana funktionshinder, t.ex. Usher's syndrom. Den progredierande syn- eller hörselskadan gör att såväl barn som föräldrar behöver lära sig taktilt teckenspråk, oftast när barnen kommer i tonåren.

Jag har tidigare beskrivit att behov av teckenspråk också kan finnas för talskadade och språkstörda barn, barn med försenat tal eller barn med utvecklingsstörning och som har stora svårigheter i eller saknar kommunikation. Såvitt jag erfarit rör det sig i sådana fall inte huvudsakligen om kommunikation på teckenspråk utan snarare om en metod där man använder tecken från teckenspråket som stöd för talad och/eller skriven svenska. Jag kan konstatera att alla dessa barns föräldrar inte primärt är beroende av teckenspråket som kommunikationsspråk med sina barn. Men jag vill fästa uppmärksamhet på att dessa barn och deras föräldrar be-

finner sig i en gråzon. Föräldrarna måste ofta själva lägga ner stor möda på att få del av en metod med tecken som kan hjälpa barnen i deras kommunikativa utveckling. Jag bedömer emellertid att utbildning för dessa föräldrar kräver en annan inriktning än den mitt uppdrag huvudsakligen avser.

Jag anser att målgruppen för mina förslag om utbildning skall vara *föräldrar till barn som är beroende av kommunikation på teckenspråk*.

Förälder är den som varaktigt vårdar och fostrar barnet. Jag har valt att ytterligare definiera begreppet förälder i enlighet med 4 kap. 2 § AFL. Där framgår att med förälder likställs

- rättslig vårdnadshavare som inte är förälder och som har vård om barnet,
- den som med socialnämndens medgivande tagit emot ett barn för stadigvarande vård i syfte att adoptera det,
- den med vilken en förälder är eller har varit gift eller har eller har haft barn, om de varaktigt bor tillsammans.

Med förälder likställs även

- den som förälder bor tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden,
- den som har tagit emot ett barn för stadigvarande vård och fostran i sitt hem.

Jag har tidigare redogjort för betydelsen av att invandrarföräldrar får möjlighet att lära sig svenskt teckenspråk. Med invandrarförälder avser jag en förälder som är född i utlandet och som själv invandrat till Sverige i vuxen ålder.

Jag har valt att definiera begreppet barn som personer i åldern 0–18 år i enlighet med FN:s barnkonvention.

8.2 Hur många föräldrar rör det sig om?

För att få en uppfattning om hur många föräldrar mina förslag skulle komma att omfatta har jag tagit del av viss statistik inom området och samrått med berörda brukarorganisationer m.fl. Jag har hämtat in uppgifter om antal barn och

ungdomar i hörselvård, specialskola, riksgymnasier och om barn som av andra skäl än primär hörselskada saknar en fungerande kommunikation.

Hörselvårdskonsulenternas förening, SDR, HRF och DHB gjorde hösten 1994 en kartläggning av barnunderlag, teckenspråkslärartjänster och teckenspråksundervisning inom landstingen. De barn som enligt deras definition är aktuella för teckenspråksinsatser är barn med teckenspråk som förstaspråk och barn med talat språk som förstaspråk men som även kan använda teckenspråk. Den förra gruppen diagnostiseras före två års ålder. Den senare gruppen utgörs av måttligt till gravt hörselskadade barn med förutsättningar för tvåspråkig utveckling. De upptäcks oftast mellan två och tre års ålder på grund av den försenade talspråksutvecklingen. Det totala antalet barn i dessa två grupper (0–7 år 1994) varierade mellan 102 och 188/region (region = specialskolornas upptagningsområden), totalt 714 barn, dvs. drygt 100 barn per årskull.

När man räknar antalet barn och föräldrar bör man också ha följande i minnet. Av de döva barn som föds har ca 5 % döva föräldrar, dvs. de omfattas inte av mina förslag till teckenspråksutbildning. En hel del föräldrar är ensamstående men med dagens familjebildningsmönster kan barnen enligt min definition också ha fler än två föräldrar.

Även om invandringen minskat under senare år bör man också komma ihåg att invandrabarnen och deras föräldrar ofta saknas i reguljär statistik. Om barnen ej är födda i Sverige är det inte självklart att man kommit i kontakt med den pedagogiska hörselvårdens insatser utan problemen kan bli akuta när barnet börjar i specialskolan och hamnar i en språkmiljö med svenskt teckenspråk. Upp till 30 % av eleverna vid vissa av specialskolorna har invandrade föräldrar. Invandrarfamiljer med funktionshindrade barn tillhör sällan någon invandrar- eller handikapporganisation.

Sammanfattningsvis har jag räknat med att det varje år föds ca 50 döva barn och ca 140 barn med varierande hörselskada och som bär hörapparat. Knappt hälften av den senare gruppen, ca 60 barn, beräknas bli teckenspråkiga. Det innebär ca 110 nya barn per år som behöver tecken-

språk. Den primära grupp föräldrar jag räknar med är således 220 personer per år. Jag räknar med att föräldrarna skall kunna genomgå utbildningen inom loppet av fyra år. Detta innebär att det totala antalet föräldrar vid fullt utbyggd TUFF-utbildning kommer att vara ca 880.

Antalet utgår från dagens erfarenheter och förutsättningar. En ytterligare medvetenhet om teckenspråkets betydelse för hörselskadade barn tillika attityderna till teckenspråk hos dem som ger råd och stöd till familjerna påverkar det presumtiva antalet föräldrar. Jag tror att antalet av dessa skäl kan komma att öka något. Samtidigt vill jag poängtera att det inte finns någon stor finansiell "risk" med att *inte* snävt beskriva målgruppens storlek. Det krävs en stor ansats för att avsätta tid, kraft och pengar till utbildning i teckenspråk. Ingen förälder genomgår teckenspråksutbildning för nöjes skull utan för att det är nödvändigt.

Viktigt att poängtera är också att jag inte talar om några nya stora grupper av föräldrar utan om föräldrar som i dag huvudsakligen redan deltar i olika former av utbildningar.

8.3 Syfte

Det övergripande syftet för studierna är att föräldrar skall kunna använda teckenspråk på ett funktionellt sätt i kontakt med sina barn. Utbildningen skall ge föräldrar en sådan färdighet att använda och förstå teckenspråk att de i likhet med föräldrar till hörande barn kan främja barnens utveckling och ge dem god vård, omsorg och fostran.

Utbildningen bör därför primärt kunna genomföras innan barnet nått skolåldern. TUFF-utbildning skall dock också kunna erbjudas föräldrar till barn som blir beroende av teckenspråk senare i barn- och ungdomsåren, dock längst tills barnet fyllt 18 år.

8.4 Omfattning, uppläggnig och kvalitet

När det gäller utbildningens omfattning har jag inledningsvis gjort vissa jämförelser med några olika utbildningar. Med timme avses undervisningstid om 60 minuter.

Försöksverksamheten vid såväl Solbacken som i Härnösand erbjuder i dag 240 timmar teckenspråk. Västanviks folkhögskolas 5-stegskurser à två veckor har ungefär samma omfattning. Även andra ämnen kan tillkomma i kurserna. Solbacken erbjuder, utöver stegutbildningen, tre temaveckor.

Gymnasieutbildning i teckenspråk som C-språk avser nybörjare och omfattar 190 timmar.

Den språkutbildning i svenska som erbjuds vuxna invandrare omfattar 525 timmar. Utbildningen avser nybörjare och det centrala innehållet är kunskaper om och i det svenska språket samt kunskaper om Sverige och svenska förhållanden.

Jag utgår som nämnts från att föräldrarna har fått den första introduktionen i teckenspråk via den pedagogiska hörselvården. Detta innebär att alla bl.a. har kännedom om teckenspråket, kan handalfabetet och har vissa grundläggande kommunikativa färdigheter. Mitt förslag till utbildning skall således ses som en språklig utbildning som bygger vidare på den introduktionsutbildning som landstingen inom ramen för sitt habiliteringsansvar erbjuder föräldrar.

Även om behovet av teckenspråksutbildning är allra störst när barnen är små behövs kontinuerligt nya kunskaper allteftersom barnen utvecklas. När barnen börjar skolan exploderar oftast deras språk. Nya begrepp och slang kommer till och föräldrarnas språkkunskaper blir snabbt otillräckliga. Inför tonårsperioden behövs ett helt nytt teckenförråd för att man skall kunna prata med sitt barn om livet, om kärlek och om sexualitet. Jag har emellertid inte kunnat se att det inom min finansiella ram finns möjligheter att tillgodose behoven av sådan utökad utbildning. Jag förutsätter att temautbildning liksom nu kan ske i samverkan mellan organisationerna och folkbildningen enligt de för folkbildningen gängse finansieringsformerna.

Det finns inget tak för det antal timmar som föräldrar kan behöva för att obehindrat kunna kommunicera med sina barn på teckenspråk. Inläring av ett nytt språk är en långsiktig process. Min främsta ambition har emellertid varit att *samtliga föräldrar skall kunna erbjudas en viss mängd sammanhållen utbildning*. Så är i dag inte fallet. Den finansiella ramen är given. Omfattningen i befintliga stegutbildningar har i detta skede fått vara vägvisare. Jag föreslår därför ett utbildningspaket omfattande undervisning i teckenspråk med 240 timmar om 60 minuter. Jag är väl medveten om att denna omfattning på intet sätt täcker behovet av utbildning. Men en väl strukturerad utbildning om 240 timmar fördelad på koncentrerade perioder borde kunna ge förutsättningar för goda kunskaper, metoder och verktyg för att genom egen träning och tillämpning vidareutveckla språket.

Utbildningen skall vara sammanhållen och uppbyggd av påbyggbara kurser i flera steg, fördelade under högst fyra år. För framför allt nya föräldrar är det en fördel om de första stegen i utbildningen kan erbjudas båda föräldrarna för utbildning samtidigt. Eftersom inläring sker olika snabbt måste utrymme sedan finnas för att inför varje steg i utbildningen indela i grupper efter kunskapsnivå.

Målet bör vara att ge förutsättningar för god kommunikation mellan föräldrar och barn och inte primärt att ge kompetens för vidare studier. TUFF-utbildning skall ske enligt en gemensam ramkursplan. Ett förslag till sådan har utarbetats inom utredningen (bilaga 2). Statens skolverk bör få i uppdrag att fastställa ramkursplan för TUFF-utbildning. Målen knyter an till befintliga kursplanemål för teckenspråk som C-språk i gymnasieskolan. En önskvärd bieffekt är på så sätt att utbildningen, om så skulle önskas, genom särskild prövning kan få räknas in i det reguljära kompetenssystemet. Det bör ankomma på utbildningsanordnaren att utifrån ramkursplanen utforma en plan för uppläggningsen av utbildningen. Utbildningens innehåll och uppläggning skall utgå från ett föräldraperspektiv och bör kunna anpassas inte bara till föräldrarnas teckenspråksnivå utan också till barnets ålder och utvecklingsnivå. En förutsättning för god kvalitet är vidare att undervisningen sker av kompetenta lärare. Döva lärare är

särskilt betydelsefulla i undervisningen av föräldrar. Vuxna döva och hörselskadade är de viktigaste förmedlarna av dövas språk och kultur till såväl föräldrar som barn.

Kursdeltagarna skall kunna få ett intyg efter varje uppnått steg i utbildningen.

Anordnare av utbildningen skall kunna representera kontinuerlig pedagogisk kompetens vad gäller utbildning i teckenspråk för vuxna och ha förutsättningar att bedriva lokalt utvecklingsarbete.

Utbildningsanordnaren skall ansvara för kontinuerlig uppföljning och utvärdering av sin utbildning. Ett nära samråd bör ske mellan samtliga berörda anordnare för att bl.a. säkra en jämförbar nivå på de olika stegen i utbildningen. Löpande uppföljning och utvärdering skall givetvis också ske i samråd med den regionala samverkansgruppen (se vidare 8.6).

Uppföljning och utvärdering av TUFF-utbildning skall också ske oberoende av detta och i relation till de för utbildningen uppsatta generella kraven. Sådan oberoende utvärdering bör göras efter en period på fyra år.

8.5 Ersättning för föräldrarnas kostnader i samband med utbildningen

Frågan om studiestöd är avgörande för att kunna delta i utbildning. Inte mindre än ca 8 av de anvisade 10,3 miljoner kronorna till föräldrautbildning utgör ersättning för föräldrarnas kostnader samt kostnader för barntillsyn. Största delen (7,3 mkr) av dessa 8 miljoner kronor används i dag för försöksverksamheterna vid Solbacken och i Härnösand där föräldrarnas ekonomiska villkor är betydligt förmånligare än i andra utbildningar. Kostnaderna omfattar här endast 180 föräldrar, dvs. en mycket liten andel av min beräknade målgrupp om 880 föräldrar (220 föräldrar i fyraårig utbildning). Det är således uppenbart att de medel vi har att röra oss med måste omfördelas om fler föräldrar skall kunna få del av en sammanhållen utbildning.

Det är beklagligt att det inom försöksverksamheten med koncentrerad teckenspråksutbildning inte prövats modeller

för andra ersättningsformer. Jag har följaktligen inte utifrån pågående försöksverksamheter kunnat hitta realistiska alternativ till ersättningar. Frågan om TU-stödet och ett framtida studiestöds utformning har av dessa skäl blivit föremål för ingående diskussioner i utredningen.

Jag har övervägt att TU-stödet borde upphöra, eftersom det innehåller begränsningar styrda av studiestödssystemet; reglerna kan därför inte utan vidare förändras. Anknytningen till det allmänna studiestödssystemet gör att reglerna är utformade främst med hänsyn till andra utbildningsbehov och andra grupper av studerande. En av begränsningarna är att TU-stödets ersättning för mistad lön sällan täcker ett faktiskt inkomstbortfall. Ett annat problem är att ersättning för mistad lön inte alls utgår till föräldrar som är egenföretagare, t.ex. lantbrukare. Inte heller ersättningen för kost och logi täcker de faktiska kostnaderna hos vissa utbildningsanordnare, t.ex. folkhögskolorna. Ytterligare brister i TU-stödet är att det endast utgår tills barnet fyllt 16 år. Ersättning utgår heller inte för kostnader för barnets tillsyn, resor och logi. Reglerna medger inte ersättning vid utbildning mer än 20 dagar per år.

Man skulle också kunna bibehålla TU-stödet, göra vissa anpassningar av det, t.ex. i enlighet med CSN:s förslag till regeringen 1993, och utifrån detta lägga förslag till ersättningar vid föräldrautbildning. En fördel med nuvarande TU-stöd är nämligen att det ger rätt till ersättning för inkomstbortfall för 150 timmar per år tills barnet fyllt 16 år. Det betyder att om föräldrarna utnyttjar stödet fullt ut kan de få ersättning för sammanlagt 2 400 timmars teckenspråksutbildning. Ersättning utgår dessutom för hel arbetsvecka, även om själva undervisningen endast motsvarar ca 20 timmar per vecka.

Ytterligare förslag i utredningen har varit att alla medel under anslaget skulle läggas samman till en pott och fördelas till de utbildningsanordnare som uppfyller kraven för TUFF-utbildningen. Detta skulle kunna vara en för föräldrar och utbildningsanordnare praktisk lösning eftersom man slipper en omfattande administrativ hantering av pengarna. Jag anser emellertid att ersättningar till enskilda personer skall handläggas av en central myndighet.

Jag har vid mina överväganden utgått från följande.

Jag har strävat efter att hitta en utbildnings- och finansieringsmodell som innebär att alla föräldrar kan erbjudas en likvärdig utbildning med likvärdiga ekonomiska ersättningsvillkor. Jag har vidare strävat efter ett system, som i så liten omfattning som möjligt tillämpar särlösningar för en liten grupp föräldrar till funktionshindrade barn. TU-stödet är en sådan särlösning. Jag har därför övervägt om andra, mer generella ersättningssystem för föräldrautbildning skulle kunna tillämpas på målgruppen för min utredning. Som tidigare framgått, har jag gått igenom reglerna för vårdbidrag och tillfällig föräldrapenning. Jag har därvid funnit att det i dagens läge inte finns förutsättningar att föreslå förändringar i detta system. Jag förordar emellertid på lång sikt en lösning inom ramen för tillfällig föräldrapenning och har därför föreslagit en översyn av dessa regler. I ett mer näraliggande perspektiv krävs andra lösningar. Utifrån nuvarande förutsättningar föreslår jag dock att ersättningar för inkomstbortfall bör utgå med *samma* belopp till alla föräldrar.

De beräkningar jag gjort av kostnaderna för ersättning till föräldrarna med utgångspunkt i nuvarande TU-stöd och ekonomiska ramar visar, att det inte finns ekonomiskt utrymme att föreslå ersättningar utifrån nuvarande TU-stöd och utifrån pågående försöksverksamheter med koncentrerad teckenspråksutbildning. Dessutom finns nackdelar med TU-stödet, som jag tidigare redogjort för. En anpassning av stödet skulle således medföra oacceptabla kostnadsökningar och dessutom kräva ändring av studiestödslagen och studiestödsförordningen. Dessa lagar och förordningar har nyligen varit föremål för utredning av Studiestödskommittén (SOU 1996:90).

Den tyngsta kritiken mot nuvarande ersättningssystem och ett av huvudskälen till försöksverksamheten med koncentrerad utbildning var att kostnaderna för att ta med barnen inte skulle utgöra hinder för att gå på teckenspråkskurs. Jag föreslår därför att, i de fall TUFF-utbildning förläggs till internat, kostnaderna för barnens tillsyn bekostas med hjälp av statsbidrag ur anslaget ram. Jag har som framgår av kostnadsberäkningarna avsatt 1,1 mkr för detta ändamål.

Jag anser att det viktigaste är att alla föräldrar skall kunna erbjudas en sammanhållen utbildning. De kostnadsberäkningar jag gjort visar emellertid att den finansiella ramen, med detta som ledstjärna, inte tillåter andra ersättningsvillkor än de som ungefärligen motsvarar nuvarande TU-stöds.

Jag förordar vidare ett ersättningssystem för föräldrar som bygger på vissa omfördelningar av befintliga medel och viss självfinansiering från föräldrarnas sida. Jag anser det t.ex. rimligt att föräldrarna själva står för familjens matkostnader. Eventuella extra kostnader för barnen förutom tillsyn, såsom för resor och logi föreslås också bekostas av föräldrarna.

Jag utgår därmed från att nuvarande förordning om försöksverksamhet, den s.k. TU-stödsförordningen, upphör och ersätts av särskilda bestämmelser om vissa ersättningar till föräldrar som deltar i statsbidragsberättigad teckenspråksutbildning.

8.6 Organisatoriska modeller

Att lära sig teckenspråk koncentrerat och tillsammans med andra familjer i samma situation har visat sig oerhört värdefullt och ger dessutom erfarenheter och utbyte även utanför själva utbildningen. Alla kan emellertid av olika skäl inte välja en utbildning som innebär att de är borta från hemmet veckovis under en lång tidsperiod även om de kan ta med sig barnen. En utbildning som är avsedd och uppbyggd för föräldrar måste därför organiseras på ett sådant sätt att den också i praktiken är tillgänglig för samtliga föräldrar. Detta kräver stor variation i utbudet.

Som framgår av mina kostnadsberäkningar är det också av finansiella skäl nödvändigt att räkna med en kombination av olika organisatoriska lösningar. Viss utbildning bör kunna arrangeras som internatutbildning. Det är emellertid möjligt att i vissa fall anordna utbildning med daglig pendling till kursorten. Jag föreslår vidare en flexibilitet vad gäller uppläggning efter vad som bedöms mest lämpligt i respektive region t.ex. förlängda veckoslut eller hela veckor.

För många föräldrar kan det även, inte minst av rent praktiska skäl, vara fördelaktigt om TUFF-utbildningen kan knyta an till det psykosociala föräldrastöd som ges inom ramen för landstingens habilitering. Det ligger dock inte inom ramen för utredningsuppdraget att närmare gå in på dessa frågor. Jag förutsätter att förhållanden som rör den pedagogiska hörselvården närmare kommer att analyseras av utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS-kommittén, Dir 1995:134).

Den största bristen i dag är avsaknad av struktur och kontinuitet i uppbyggnaden av nuvarande teckenspråksutbildning. De utbildningar som finns är redan uppbyggda i olika steg. Men i realiteten är det förkunskaperna och nivån hos deltagarna vid varje kurs och i varje enskild grupp som styr nivån på de olika stegen. Detta ställer stora krav på dem som skall arrangera och organisera utbildningen. Underlaget är litet. Jag bedömer att såväl kommuner som landsting är för små för att organisera egen utbildning. Jag räknar därför med att utbildningen måste organiseras på regional- eller riksnivå och i nära samverkan mellan utbildningsanordnare, pedagogisk hörselvård, specialskolor, kunskapscenter, berörda kommuner och brukarorganisationer.

Jag har utifrån detta övervägt några hypotetiska organisatoriska modeller inom befintlig utbildningsstruktur.

En eller ett fåtal utbildningsanordnare

En enda arrangör tilldelas alla pengar och allt ansvar. Fördelen skulle främst vara att kompetensen koncentreras till ett ställe. Lärarresursen blir mindre sårbar och utvecklingsarbete av olika slag skulle kunna underlättas. Modellen skulle också kräva liten central förvaltning. Mot en sådan modell talar dock flera skäl. Totalt 880 föräldrar kan komma att ingå i fullt utbyggd TUFF-utbildning. Få anordnare torde kunna inordna en sådan omfattning i sin reguljära verksamhet. Vidare uppnår man inte regional samverkan och tillgängligheten blir dålig. Dessutom medför en enda ort höga kostnader för resor och inackordering.

En utbildningsanordnare skulle också kunna tilldelas alla pengar och allt ansvar men med uppdrag att förlägga kurserna till lämpliga orter ute i landet. Modellen påminner något om vad som tillämpas inom folkhögskolan när det gäller anpassningskurser till synskadade till vilka Nämnden för Vårdartjänst (NV) fördelar särskilda bidrag. Vissa nackdelar elimineras men jag ser ingen egentlig fördel med att en central arrangör skall ansvara för regionalt förlagd utbildning.

En variant är att utbildning förläggs till tre orter i Sverige. För- och nackdelar är ungefär desamma som med en ensam arrangör. Med enbart en eller ett fåtal anordnare inom befintlig utbildningsstruktur, bedömer jag att föräldrautbildningen riskerar att ta alltför stor del av deras utbildningsvolym i anspråk.

Ett flertal utbildningsanordnare

Statsbidrag fördelas till dem i landet som ansöker om att genomföra utbildning och som uppfyller ställda krav. Det är osäkert hur många som skulle anse sig kunna påta sig ansvaret och kunna uppfylla villkoren. I praktiken torde endast få utbildningsanordnare vara aktuella.

En utbildningsanordnare i varje specialskoleregion skulle också kunna erbjudas att sluta avtal med staten om att arrangera utbildningen. Detta skulle innebära att initiativ och samplanering huvudsakligen sker på central nivå. Jag anser att förhållandet bör vara det motsatta dvs. utgå från ett regionalt perspektiv.

Ett ytterligare alternativ vore att fördela utbildningen till fyra orter i landet, t.ex. Norrland, Mälardalsområdet och södra Sverige samt till Västanviks folkhögskola som riksresurs. En sådan fördelning skulle ge ett genomsnittligt antal på 220 deltagare per år och arrangör vid fullt utbyggd organisation eller ca 55 nytillkommande föräldrar. En annan väg vore att sex utbildningsanordnare, en i varje specialskoleregion samt Västanvik såsom riksresurs, erbjuds arrangera utbildningen och att den totala volymen fördelas på lämpligt sätt dem emellan. Detta skulle betyda i genomsnitt ca 146

deltagare vid fullt utbyggd organisation eller ca 36 nytillkommande föräldrar per år och arrangör.

Modell för invandrarföräldrar

Mina erfarenheter är att invandrarföräldrar i mycket liten omfattning deltar i gängse kurser och att de kan behöva tillrättalagd teckenspråksundervisning, antingen i speciella kurser eller i hemmet. Målet måste vara att föräldrar som stadigvarande bor i Sverige skall erbjudas utbildning i svenskt teckenspråk. Särskild uppmärksamhet måste därför riktas mot de behov av teckenspråksutbildning som föräldrar med invandrarbakgrund har. Oavsett organisatorisk modell i stort anser jag att det krävs särskilda insatser för invandrarföräldrar.

Specialskolornas kunskapscenter har arrangerat särskild anpassad teckenspråksutbildning för invandrarföräldrar. Anledningen till dessa särskilda insatser är flera. Många invandrarföräldrar har svårt att följa vanliga teckenspråkskurser eftersom det förutsätter goda kunskaper i svenska. Familjerna är också oftast mer motiverade när utbildningen har anknytning till den skola deras barn kommer att gå i. En möjlighet vore därför att överlåta ett särskilt ansvar för sådana insatser till SIH som bl.a. samverkar med SIOS (Samarbetsorgan för invandrarorganisationer i Sverige) för stöd till invandrarelever och deras anhöriga. Även DHB har drivit projekt i detta syfte. SIH har dessutom en projektledare med ansvar för frågor som rör stöd till invandrarelever med funktionshinder.

Ett annat alternativ är att peka ut någon arrangör som, i samverkan med berörda organisationer m.fl., kan tänkas ha särskilda kurser för invandrarföräldrar.

Slutsatser

Sammanfattningsvis har jag vid mina överväganden till organisatoriska modeller funnit att föräldrautbildningen huvudsakligen bör vila på regionalt utarbetade förslag. Med regioner menar jag i detta sammanhang nuvarande specialskoleregioner.

Vägledande för mina överväganden har varit att samordning av resurser ger den bästa kvaliteten och ekonomin.

Den pedagogiska hörselvården är den part som har kännedom och kunskap om familjernas behov. Jag vill dock erinra om att det finns föräldrar som ingår i målgruppen men som inte är kända inom hörselvården. Det måste skapas former och garantier för att även dessa föräldrars behov tillgodoses.

I nuvarande specialskoleregioner finns redan i dag en fungerande samverkan när det gäller stöd till döva/hörselskadade barn och deras familjer, något som krävs för att utbildningen skall få största möjliga effekt. Denna regionala samverkansgrupp består av företrädare för landstingets pedagogiska hörselvård, handikapporganisationerna, kommuner och det regionala kunskapscentret vid specialskolan. Jag förutsätter att den regionala samverkan kommer att kvarstå i någon form även om nuvarande ansvarsfördelning för stöd till funktionshindrade elever skulle komma att ändras till följd av förslag från FUNKIS-kommittén.

TUFF-utbildning bör således planeras i regionalt samråd mellan den tänkta utbildningsanordnaren, landstingets pedagogiska hörselvård, brukarorganisationerna, berörda kommuner samt det regionala kunskapscentret vid specialskolan. Det innebär bl.a. att varje region, utifrån de behov och förutsättningar som finns i regionen, skall planera för sin föräldrautbildning. De regionala planerna skall mynna ut i förslag om hur man från varje region skall tillfredsställa samtliga föräldrars behov av utbildning. Förslagen skall innehålla bl.a. vem eller vilka som skall anordna utbildningen, hur tillsyn och utbildning för barn och syskon kan ordnas och hur utbildningen kan finansieras. Insatser för t.ex. föräldrar till döva/hörselskadade barn med ytterligare funktionshinder och

för invandrarföräldrar skall ingå i förslagen. Likaså redovisning över hur många föräldrar som erbjuds utbildning samt hur många som beräknas gå den. Förslaget skall formellt inkomma från den som avses anordna utbildningen.

Förslagen från regionerna kan komma att se olika ut. I vissa fall kanske det finns förutsättningar att anordna åtminstone en del stegutbildning inom dagligt reseavstånd, i andra fall måste man planera för inackordering. Ibland kanske specialskoleorten är den mest lämpliga. En region kan föredra att förlägga utbildningen på t.ex. Västanviks folkhögskola eller låta dem anordna utbildningen lokalt.

Oavsett hur förslaget från respektive region ser ut gäller att kraven för utbildningen måste vara uppfyllda för att statsbidrag skall kunna utgå.

Jag har uppmärksammat svagheten i att lägga ansvar för planering och effektivering av utbildning på en samverkansgrupp och icke-juridisk person. Jag ser emellertid gruppens sammansättning och framför allt föräldraorganisationens medverkan som en garanti för att utbildning kommer till stånd.

8.7 Vem kan anordna utbildningen?

Jag har bedömt att en kommun aldrig kan ha tillräckligt underlag för att kunna anordna sammanhållen teckenspråksutbildning för föräldrar. Inte ens enskilda landsting kan, annat än i undantagsfall, ha tillräckligt underlag för att kontinuerligt kunna bedriva koncentrerad utbildning. Jag anser att det krävs regionalt eller rikstäckande underlag för att anordna TUFF-utbildning.

Bristerna i dag ligger framför allt i att utbildningarna saknar struktur och kontinuitet. Därför måste utbildningskapaciteten hos anordnaren vara så pass stor att man vid varje kurs kan indela i grupper för olika nivåer. Detta talar för minsta rimliga antal utbildningsanordnare.

Enligt direktiven skall jag föreslå hur utbildningen kan ske inom befintlig utbildningsstruktur i samhället. Mot bakgrund

av detta och av de villkor jag anser skall gälla för TUFF-utbildning har olika utbildningsanordnare övervägts.

Flera anordnare kan tänkas ha intresse att arrangera utbildning. En förutsättning för samtliga är att de uppfyller uppställda krav. Det ankommer på den myndighet som jag föreslår skall ansvara för statsbidragsgivningen att bedöma detta liksom kostnaderna hos utbildningsanordnare vars verksamhet staten redan delvis finansierar. Det är möjligt att en del av dem som i dag bedriver olika slag av tecken-språksutbildning kan ha svårt att anordna kontinuerlig sammanhållen utbildning för föräldrar enligt mina uppställda krav. Men de utgör i alla hänseenden liksom hittills ett viktigt komplement till annan utbildning.

Jag har i sökandet efter lämplig utbildningsanordnare riktat särskild uppmärksamhet åt två helt olika aktörer inom det reguljära utbildningsväsendet nämligen folkhögskolor och kunskapscentren vid specialskolorna.

Folkhögskolor

För närvarande har sju av totalt 136 folkhögskolor kontinuerligt tvåårig utbildning i teckenspråk för blivande tolkar. Samtliga arrangerar eller medverkar också i olika former i särskilda föräldrakurser, tillsammans med DHB, kunskapscentren vid specialskolorna eller pedagogiska hörselvården, i form av egna korta kurser eller som uppdragsutbildning. Västanviks folkhögskola har sedan många år en teckenspråksutbildning avsedd för föräldrar och som är uppbyggd i flera steg. Denna utbildning riktar sig numera även till andra som är intresserade. Anledningen till detta anses främst vara att underlaget minskade i och med att Solbackenprojektet startade och kunde erbjuda helt gratis utbildning och barn tillsyn. En del av lärarkåren vid dessa skolor har, förutom teckenspråksutbildarlinje från Västanviks folkhögskola, akademiska poäng i ämnet teckenspråk. Ytterligare en handfull folkhögskolor har för närvarande kurser i teckenspråk.

Utbildning på folkhögskola är avgiftsfri men skolorna tar ut avgift för kost och logi. TU-stöd tillämpas i dag för föräldrar som deltar i korta teckenspråkskurser.

Jag anser att folkhögskolan liksom hittills har mycket goda förutsättningar att anordna föräldrautbildning i teckenspråk.

Oavsett vilken organisatorisk modell som kommer att tillämpas framöver kan det vara lämpligt med riksrekryterande utbildning som komplement till regional TUFF-utbildning. Olika temakurser för föräldrar kan med fördel förläggas till en riksrekryterande skola t.ex. Västansviks folkhögskola. Både barnet och föräldrarna har behov av att vara i en miljö där teckenspråket används naturligt. Här finns just en sådan naturlig språkmiljö i vilken formell språkundervisning med fördel bör ske. Här kan språket brukas i daglig kommunikation och här kan man få inblick i formella och informella regler. Här finns den möjlighet som de flesta föräldrar saknar nämligen att praktisera språket utanför familjen. På skolan finns förskola/daghem.

Kunskapscentren vid specialskolorna

Kunskapscentren vid specialskolorna har vuxit fram ur den samverkande roll som specialskolorna och den pedagogiska hörselvården sedan länge etablerat inom sina respektive regioner. Centrens uppgift är bl.a. att i samverkan med landstingens hörselvård ge råd, stöd och specialpedagogisk service till elever med hörselskada i grund- och gymnasieskola. De utgörs av representanter för landsting, kommuner och berörda brukarorganisationer i syfte att samverka kring hörsel- och dövpedagogiska frågor i respektive region. Omfattningen och uppläggningsen varierar beroende på olika lokala och regionala förutsättningar. Kunskapscentrens verksamhet finansieras med medel ur anslaget A 8 Särskilda insatser på skolområdet, anslagsposten 2, det s.k. SIS-anslaget.

Inom specialskolorna bedrivs utbildningen på teckenspråk och eleverna har teckenspråk som ämne. Inom ramen för kunskapscentren ges teckenspråk för syskon och barn till

döva och teckenspråk är ett naturligt inslag i centrens utbildning för främst specialskolornas personal. Här finns en samlad kompetens i teckenspråk och om frågor i samband med elevernas skolgång och utbildning. Skolornas elevvårds- team har stor erfarenhet av att stödja barn och föräldrar. En del av de skolor som har många invandrarföräldrar har haft särskilda projekt inom ramen för kunskapscentrens verksamhet och Manillaskolan har t.ex. erbjudit särskild utbildning i teckenspråk för invandrarföräldrar förlagd till Solbackens kursgård.

Det kan finnas skäl att knyta ihop föräldrautbildning med utbildning för syskon. Främst talar finansiella skäl för detta. Det är inte rimligt att kostnaderna för syskonens tillsyn, resor och inackordering delvis skall finansieras dubbelt. Dessutom kan det vara svårt för syskonen att få ledigt från skolan under flera veckor per läsår både för att delta i syskonutbildning och för att följa med föräldrarna på deras utbildning.

Utifrån detta resonemang ter sig en koppling till de nuvarande kunskapscentren vid specialskolorna naturlig. Centrens verksamhet bedrivs i samverkan med berörda regionala parter och är redan i dag en sådan bas för regional planering som jag bedömer är oerhört värdefull även för en föräldrautbildning. Centren samverkar dessutom redan i dag med folkhögskolor, organisationer och studieförbund som ger teckenspråksutbildning. De anordnar emellertid ingen egen teckenspråksutbildning för vuxna och har givetvis heller inget sådant ansvar. De ingår organisatoriskt i en specialskola för döva. Deras utbildning för syskon och barn till döva föräldrar är heller inget formellt åliggande utan får arrangeras med hjälp av de projektmedel ur SIS-anslaget som finansierar centrens verksamhet. Utifrån dagens situation anser jag inte att kunskapscentren skall ha något ansvar för att anordna utbildning men jag anser att deras roll skall vara samverkans.

Specialskolans och kunskapscentrens roll är föremål för översyn genom utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS-kommittén). Kommitténs ställningstaganden kan komma att förändra ansvarsbilden när det gäller undervisning och stöd till elever med funktionshinder. Jag utgår

emellertid ifrån att en regional funktion, liknande den som dagens specialskolor och deras kunskapscenter för närvarande har, även fortsättningsvis kommer att finnas i någon form. Sådan regional utbildningsanordning för döva och gravt hörselskadade elever bör spela en aktiv roll i samband med planering av föräldrautbildning i teckenspråk.

Sammanfattningsvis bedömer jag att ett flertal olika arrangörer kan tänkas ha intresse att anordna utbildning. De enda villkoren skall vara att de bedöms uppfylla uppställda krav. Utbildningsanordnare kan således vara olika i de fem regionerna.

8.8 Ansvarsfördelning

Som framgått ovan anser jag att föräldrautbildningen huvudsakligen skall utgå från regionala behov och förutsättningar. Berörda samverkansparter inom varje specialskoleregion bör redovisa och genom utbildningsanordnaren lämna förslag till hur utbildningen skall organiseras utifrån det samlade behov som finns i respektive region. Detta kan innebära olika organisatoriska modeller för utbildning.

Det bör ankomma på något centralt organ att bedöma förslag till utbildning och fördela statsbidrag för vissa extra kostnader som är förknippade med föräldrautbildningen. Detta organ skall även ansvara för att uppföljning och utvärdering sker samt främja pedagogiskt och metodiskt utvecklingsarbete inom området.

Det finns enligt min bedömning inget självklart organ för detta ansvar. Jag har övervägt följande aktörer:

Statens skolverk

Skolverket har bl.a. ansvar för utveckling av kursplaner och betygskriterier samt tillsyn, uppföljning och utvärdering av utbildning inom det offentliga skolväsendet och fristående skolor. Skolverket fördelar medel till forskning och stödjer fortbildning och lokal skolutveckling. Vidare fördelar Skolver-

ket stöd till produktion av läromedel för små målgrupper. Skolverket har en fältorganisation som är lokaliserad till elva orter i landet.

Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH)

SIH:s främsta uppgift är att underlätta skolgången för elever med funktionshinder. Det skall vidare utveckla, framställa och informera om läromedel för dessa elever. SIH är central förvaltningsmyndighet för specialskolorna och Tomtebodaskolans resurscenter. Konsulenter finns inom SIH för elever med olika fysiska funktionshinder och för vuxna dövblinda. SIH fördelar medel till kommuner för särskilda åtgärder inom skolområdet, för utbildning till syskon och barn till döva samt medel till landstingen för visst specialpedagogiskt stöd till hörselskadade elever.

Centrala studiestödsnämnden (CSN)

CSN är central förvaltningsmyndighet för studiesociala frågor. Medel för nuvarande försöksverksamheter utbetalas av CSN. CSN handlägger även s.k. RG-bidrag dvs. vissa bidrag för elever vid riksgymnasierna för döva och hörselskadade i Örebro samt för rörelsehindrade elever vid Rh-anpassad utbildning i Umeå, Stockholm, Göteborg och Kristianstad. Organisationen består av huvudkontor i Sundsvall samt lokalkontor som är organiserade i fem regioner.

Nämnden för vårdartjänst (NV)

NV fördelar statsbidrag till folkhögskolor för stödåtgärder till deltagare med olika funktionshinder, ett s.k. tilläggsbidrag till de bidrag som Folkbildningsrådet fördelar. NV ansvarar även för vårdartjänst dvs. praktisk personlig hjälp åt studerande med funktionshinder vid folkhögskolor, universitet, högskolor samt övriga eftergymnasiala utbildningar. NV ansvarar också

för omvårdnadsinsatser vid riksgymnasierna för svårt rörelsehindrade ungdomar.

Tolk- och översättarinstitutet (TÖI)

Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet har som främsta uppgift att anordna tolkutbildning och översättarutbildning. TÖI fördelar även statsbidrag för kontakttolkutbildning till studieförbund och folkhögskolor samt statsbidrag till folkhögskolor för teckenspråkutbildning m.m.

Folkbildningsrådet (FBR)

FBR bildades 1991 av Folkbildningsförbundet, Rörelsefolk-
högskolornas riksorganisation (RIO) och Landstingsförbundet. Rådet har till uppgift att fördela de statliga bidragen till folkhögskolor och studieförbund, förutom de medel som NV och TÖI fördelar, samt kontinuerligt följa upp och utvärdera verksamheten.

Slutsatser

Det finns i dag en handfull myndigheter med ansvar för olika stöd och fördelning av statsbidrag i samband med utbildning för vuxna. Min bedömning är att ingen av dem i dag har ansvar som gör att de naturligt borde åläggas ansvar även för föräldrautbildning i teckenspråk. Det finns två myndigheter med ansvar inom det offentliga skolväsendet, Skolverket och SIH. Skolverket har emellertid i dag inget ansvar inom de utbildningsområden där TUFF-utbildningen med stor sannolikhet kommer att ligga nämligen det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. SIH har endast ett visst, mycket begränsat indirekt ansvar inom detta område genom att konsulenterna för vuxna dövblinda ingår i SIH:s organisation. SIH är emellertid en myndighet som har betydande ansvar för stöd som rör funktionshindrade elever.

Jag har funnit övervägande skäl tala för att den myndighet som har ansvaret att fördela medel för regional samordning för de barn och elever vars föräldrar mitt uppdrag avser samt fördelar medel för syskonutbildning också skall vara den som handlägger och beslutar om statsbidrag till TUFF-utbildningen. Denna myndighet är i dag SIH.

8.9 Administration

De medel som kan komma att anvisas till TUFF-utbildning är förhållandevis små. Storleken på ett anslag har dock sällan någon relation till de insatser som krävs för att administrera anslaget. Arbetsinsatserna styrs främst av formerna för statsbidraget. För föräldrautbildningen gäller att bedöma olika förslag till utbildning – kvalitativt och kvantitativt samt, icke minst, att bedöma finansiella förutsättningar. Förutom att bedöma om föreslagen utbildning uppfyller ställda villkor kommer stora administrativa krav att ställas på berörd myndighet, främst i ett uppbyggnadsskede men även löpande för planering, samråd, statsbidragshantering, eventuella avtal, uppföljning och utvärdering etc.

Jag bedömer därför att resurser måste avsättas för att administrera anslaget och föreslår att vissa medel för detta avsätts inom ramen för de medel jag beräknat för planering, administration, uppföljning, utvärdering m.m.

8.10 Vem skall handlägga ersättningarna till föräldrarna?

Som jag tidigare redovisat anser jag att ersättningen till föräldrarna bör handhas av en myndighet.

Givetvis vore det ur de flesta aspekter mest rationellt att en och samma myndighet fördelar såväl statsbidrag till utbildning som ersättningar till föräldrarna i samband med utbildningen. Berörd myndighet skulle få en klar överblick över hur föräldrautbildningen arrangeras och vilka kostnader den innebär såväl regionalt som över riket. Uppföljningar och

utvärderingar rörande anslaget skulle underlättas. Frågan uppkommer om SIH, som jag föreslagit skall ansvara för bidrag till själva utbildningen, också är den myndighet som är lämpligast att hantera ersättningar till enskilda föräldrar.

Att hantera studiestöd innebär bl.a. att handlägga och bedöma enskilda ansökningar samt betala ut ersättningar. Skatteavdrag och inkomstsuppgifter skall hanteras. Detta förutsätter personregister som kräver Datainspektionens tillstånd. Alla dessa förutsättningar finns i dag hos CSN. Jag har inte inom ramen för uppdraget kunnat analysera vilka kostnader det skulle innebära att också bygga upp en sådan administration inom SIH.

Jag anser att en myndighets huvudsakliga ansvar och kompetens skall vara vägledande. Jag föreslår därför att CSN får ansvaret att liksom nu hantera frågor om ersättningar till föräldrarna i samband med teckenspråksutbildning. Som framgått ovan finns dessutom i dag redan kompetens och resurser hos CSN för att administrera detta. Jag ser en fördel i att handläggningen koncentreras till *en* av CSN:s enheter.

Modellen avhänder CSN det nuvarande ansvaret för att utbetala medel till anordnare av föräldrautbildning men de bibehåller således ansvaret för studiesociala frågor. Modellen innebär vidare att två myndigheter blir ansvariga för var sin anslagspost inom tänkta anslag, en för studiestöd och en för statsbidrag till anordnande av utbildningen. Statsbidrag till logikostnader ingår i de medel som föreslås administreras av SIH.

8.11 Finansiering

Enligt direktiven består uppdraget i att kartlägga, bedöma samt ge förslag till utbildning i teckenspråk för föräldrar. Medlen under anslaget E 6. Timersättning vid vissa vuxenutbildningar, anslagsposten 3, Studiesocialt stöd vid vissa kurser i teckenspråk, skall utgöra ramen för det statliga åtagandet för kostnaderna för förslaget. Dessa medel har för närvarande beräknats till ca 10,3 mkr för ett budgetår.

Vidare skall jag beakta erfarenheterna från försöksverksamheten med studiesocialt stöd vid teckenspråksutbildning och från verksamheten med koncentrerad teckenspråksutbildning vid Solbacken. Jag har i enlighet med direktiven inräknat medlen för försöksverksamheterna i den totala finansiella ramen för mina förslag.

Huvuddelen av medelsramen, drygt 8 av ca 10,3 mkr för ett budgetår, avser som tidigare framgått, för närvarande kostnader för studiestöd och barntillsyn och inte kostnader för själva den utbildning som mitt uppdrag avser. En av de stora frågorna i utredningen har därför varit studiefinansieringen, studiestödets roll i anslaget, hur mycket som skulle kunna avsättas till utbildningskostnader och hur medlen för ersättningar till föräldrar skulle disponeras.

För att få en bild av den finansiella ramen för mina förslag kan man dela den i antalet presumtiva föräldrar. Detta ger ca 11 700 kr per förälder och år. Medlen avses täcka samtliga kostnader för utbildning, ersättningar till föräldrarna för inkomstbortfall, resor och logi samt kostnader för barnen. Samtidigt kan man jämföra med vad enbart reseersättning, inkomstbortfall och inackorderingsersättningar kostar. I nuvarande försöksverksamheter vid Solbacken och i Härnösand uppgår enbart dessa kostnader till 27 700 kr per person och år. Kostnaderna avser 180 föräldrar. Om man skulle tillämpa mindre förmånliga ersättningsvillkor, t.ex. TU-stödets belopp, skulle enbart ersättningarna i en sådan utbildningsmodell för hela min målgrupp på 880 föräldrar ändå kosta 17 700 kr per person och år.

Mitt främsta mål är att alla föräldrar skall kunna erbjudas en viss mängd utbildning med god kvalitet och att de ekonomiska villkoren styrs av enhetliga regler som gör att villkoren för föräldrarna blir likvärdiga. Den finansiella ramen är begränsad. Det är uppenbart att det krävs omprioriteringar för att erbjuda samtliga föräldrar likvärdig utbildning. Av samma skäl måste de ekonomiska villkoren fördelas på ett annorlunda sätt än i dag.

Utbildningsanordnarnas kostnader för teckenspråksutbildning kan vara olika stora. När utbildning förläggs till reguljära utbildningsanordnare har jag emellertid utgått ifrån att vissa

kringkostnader i huvudsak är täckta. Om utbildningen t.ex. förläggs till folkhögskola kan grundbidrag utgå från FBR. Detta förutsätter emellertid att berörd skola har prioriterat denna utbildning inom ramen för de deltagarveckor man får sig tilldelat. Grundbidraget är i dag ca 1 000 kr per deltagarvecka. Detta statsbidrag är avsett att täcka basen för skolverksamheten.

Sammanfattningsvis anser jag att framtida föräldrautbildning måste utnyttja och bygga vidare på befintliga resurser inom närliggande områden. Det är här angeläget att söka en samfinansiering som bygger dels på reguljära former för teckenspråksutbildning för vuxna dels på att syskons utbildning så långt möjligt kan ske samordnad med föräldrarnas. Möjligheterna till samplanering med den pedagogiska hörselvårdens stödinsatser bör även beaktas. Jag förutsätter att syskons utbildning och kostnaderna i samband med denna liksom nu är finansierade. Som jag redovisat ovan finns skäl att överväga att medlen som används för syskon till döva på sikt sammanförs med anslaget till föräldrautbildningen.

Mina förslag innebär vidare att TUFF-utbildning är den enda som ger ersättning till föräldrarna enligt föreslagen ny förordning om TUFF-utbildning. Andra former av temautbildning eller liknande faller utanför. Det finns emellertid i dag möjlighet att få korttidsstudiestöd och internatersättning vid studier som syftar till att utveckla handikappades färdigheter och kunskaper om handikappet. Enligt CSN:s anvisningar vad gäller detta kan sådant stöd utgå vid utbildningar som främst vänder sig till handikappade och deras anhöriga. Jag förutsätter att denna möjlighet kommer att kvarstå och alltså liksom hittills kan utnyttjas vid olika temakurser etc. för föräldrar.

8.12 Ytterligare överväganden och förslag

De erfarenheter och den bild jag fått av läget avseende utbildning i teckenspråk leder till att jag anser det nödvändigt med vissa speciella och övergripande insatser.

8.12.1 Lärare i teckenspråk

De erfarenheter jag gjort beträffande befintliga utbildningar tyder på att den största bristen i dag gäller undervisningens innehåll och uppläggning. Kvaliteten är avhängig av bl.a. tillgången på lärare och lärarnas kompetens. Mina förslag till föräldrautbildning kan inte råda bot på sådana brister. Befintlig kompetens kommer snarare att belastas ytterligare.

Bristen på lärare i teckenspråk är påtaglig inom alla utbildningsformer. Fortbildning är ett effektivt sätt att på kort tid höja kompetensen inom lärarkåren. Sådana satsningar bör eftersträvas inom samtliga utbildningsformer. Tillgången på lärarutbildare är emellertid även den begränsad.

Läget är akut och en av de främsta orsakerna till den onda cirkel som också begränsar dövas rätt till tolkservice. Det behövs snarast en analys av vilken kompetens lärare behöver för olika teckenspråksutbildningar för barn och vuxna, hur utbildningarna skall se ut och vilka som skall ansvara för sådan utbildning. En utredning med detta syfte bör ske i samråd med bl.a. Högskoleverket, Skolverket, FBR, TÖI, SIH och NV.

8.12.2 Studiematerial och läromedel

SIH har bl.a. ansvar för att utveckla, framställa och distribuera läromedel för döva/hörselskadade *el/ever*. Inom vuxenutbildningsområdet finns inget motsvarande föreskrivet ansvar. Flera olika aktörer är på olika sätt involverade: SDR-video, TÖI, Tal- och punktskriftsbiblioteket (TPB), studieförbund m.fl. Skolverket kan, inom ramen för produktionsstöd, stödja produktion av läromedel för små målgrupper.

Inom teckenspråksområdet är behovet av studiematerial stort inom alla utbildningsformer. Så vitt jag erfarit finns hos olika intressenter förslag till läromedelsprojekt. Dessutom finns material som tagits fram av enskilda lärare och som används i teckenspråksutbildningarna. Det finns ett stort behov av utveckling av nya och bättre läromedel och av samordning inom området.

Enligt min uppfattning är det viktigt att utvecklingsprojekt startas som syftar till att påskynda utvecklingen av läromedel i teckenspråk, framför allt inom vuxenutbildningsområdet. Ett annat syfte bör vara att få till stånd en samordning av produktionen av material om teckenspråket och en samlad information på området. I ett sådant utvecklingsarbete bör också möjligheterna att tillämpa ny teknik på läromedelsområdet belysas. Det är särskilt viktigt att handikapporganisationerna ges tillfälle att delta i detta arbete.

8.12.3 Pedagogiskt utvecklingsarbete

Som jag redovisat ovan bedrivs flera olika slag av teckenspråksutbildning för vuxna. Jag har också sett fördelar i att TUFF-utbildning, vars uppläggning givetvis helt skall vara anpassad till föräldrars behov, ändå knyts an till annan teckenspråksutbildning för vuxna. Ett av skälen till detta är att behovet av metodiskt och pedagogiskt utvecklingsarbete är stort inom hela teckenspråksområdet. Befintliga resurser bör därför samlas. Jag förutsätter att kontinuerlig samverkan sker mellan anordnare av TUFF-utbildning i syfte att främja utvecklingen. Det är vidare ytterst angeläget att samtliga myndigheter och aktörer med ansvar inom teckenspråksområdet främjar pedagogiskt och metodiskt utvecklingsarbete i samråd med varandra.

8.12.4 Teckenspråk för syskon

I dag får ca 420 syskon utbildning ungefär en vecka per år inom ramen för SIS-anslaget. För närvarande utgår 3,65 mkr till denna verksamhet jämte utbildning för barn till döva. Enligt SIH:s beräkningar var genomsnittskostnaden 6 000 kr per elev budgetåret 1994/95. Jag har i mina beräkningar utgått från totalt ca 880 föräldrar vilket innebär ca 440 familjer. Om varje familj i genomsnitt har två barn innebär det 880 barn. Jag har beräknat att uppskattningsvis ca en tredjedel av barnen skulle kunna vara i den ålder att de kan få utbild-

ning såsom syskon till döva. I de fall föräldrarna är på kurs tillsammans med sina barn finns därför uppenbara ekonomiska vinster i att samordna föräldrarnas utbildning med eventuella syskons. Det finns därför skäl att på sikt även sammanföra medlen för teckenspråksutbildning för syskon med anslaget till TUFF-utbildning.

9 Sammanfattande förslag

Utgångspunkten för mina förslag om teckenspråksutbildning för föräldrar är barnens rätt till kommunikation med sina föräldrar. Min ambition har varit att förbättra förutsättningarna för utbildning för föräldrar främst genom att

- möjliggöra att samtliga föräldrar erbjuds utbildning
- möjliggöra att utbildningen blir likvärdig i omfattning och kvalitet
- möjliggöra en sammanhållen utbildning med påbyggbara kurser
- möjliggöra god tillgänglighet
- möjliggöra likartade ekonomiska förutsättningar för deltagare och utbildningsanordnare.

Detta skall ske genom att ett statsbidrag inrättas för utbildning i teckenspråk för föräldrar.

Kriterier för TUFF-utbildning

TUFF-utbildning skall avse föräldrar till barn som är beroende av kommunikation på teckenspråk.

Syftet med utbildningen är att ge föräldrarna sådana färdigheter att de på ett funktionellt sätt kan använda teckenspråket i kontakt med sina barn och därmed främja barnets utveckling.

Utbildningen skall vara sammanhållen och bestå av påbyggbara kurser. Den skall omfatta 240 timmar om 60 minuter och bygga på den introduktion i teckenspråk som landstingen inom ramen för sitt habiliteringsansvar erbjuder föräldrar.

Utbildningen skall följa en av Skolverket fastställd ramkursplan.

Utbildningen skall planeras utifrån behoven inom specialskolornas upptagningsområden och utformas i regional samverkan mellan utbildningsanordnare, landstingens pedagogiska hörselvård, brukarorganisationer, berörda kommuner samt kunskapscenter vid respektive specialskola. Möjligheter till samarrangemang och samutnyttjande av resurser skall stimuleras, särskilt i relation till landstingens stöd till berörda föräldrar. Samma gäller i relation till utbildning för syskon.

Undervisningen skall ges av kompetenta lärare. Det är viktigt att i undervisningen ha tillgång till döva lärare.

Anordnare av utbildningen skall representera kontinuerlig pedagogiskt kompetens inom området, ha förutsättningar att bedriva lokalt utvecklingsarbete och att kontinuerligt följa upp och utvärdera sin verksamhet. Ett nära samråd bör därvid ske mellan samtliga anordnare av TUFF-utbildning.

Utbildningens innehåll och uppläggning skall utgå från ett föräldraperspektiv och kunna anpassas till deltagarnas teckenspråksnivå och till barnets ålder och utvecklingsnivå.

Föräldrar till yngre barn skall prioriteras. Utbildningen bör kunna ges innan barnet nått skolåldern och genomföras inom loppet av fyra år. TUFF-utbildning skall även kunna erbjudas föräldrar till barn som blir beroende av teckenspråk senare i barn- och ungdomsåren dock senast tills barnet fyller 18 år. Båda föräldrarna bör om möjligt kunna beredas tillfälle att följa TUFF-utbildningen tillsammans.

I de fall utbildningen förläggs till internat bör tillsyn, förskola eller fritidsverksamhet, om så behövs, kunna ordnas för barnen medan föräldrarna deltar i TUFF-utbildning. Utbildningen bör vidare planeras så att syskon, i de fall de är i lämplig ålder, får sin teckenspråksutbildning samtidigt med föräldrarnas utbildning.

Statsbidrag

För att utbildning skall vara statsbidragsberättigad måste ovanstående kriterier för TUFF-utbildning vara uppfyllda.

Bidrag till TUFF-utbildning omfattar två delar, en del som riktar sig utbildningsanordnaren och en del som avser vissa ersättningar för föräldrarnas kostnader. Statsbidrag kan beviljas utbildningsanordnare som uppfyller villkoren för TUFF-utbildning. Bidraget avser kostnader för lärarlöner, planering, administration, uppföljning, m.m. Om utbildningen förläggs till internat kan anordnaren även erhålla visst bidrag till kostnader för logi samt för tillsyn för barn som är med sina föräldrar på TUFF-utbildning. SIH administrerar statsbidraget till utbildningsanordnarna medan CSN handlägger ersättningar till enskilda föräldrar som kan få ersättning för resekostnader och inkomstbortfall.

Ansökan om statsbidrag för anordnande av TUFF-utbildning lämnas av utbildningsanordnaren och skall bl.a. innehålla en plan för utbildningen. Planen skall vara utformad i samråd mellan utbildningsanordnaren och regionalt samverkansorgan vari företrädare för landsting, berörda handikapporganisationer, specialskola och kommuner ingår.

Planen skall även innehålla eventuella särskilda åtgärder för att tillgodose behoven hos föräldrar till vissa döva/hörsel-skadade barn som inte kommit i kontakt med hörselvården t.ex. vissa flerhandikappade barn och barn till invandrarföräldrar.

Statsbidrag till TUFF-utbildning finansieras med de för närvarande 10,3 mkr som utgör ramen för det statliga åtagandet för kostnaderna för förslagen. Ett tänkbart utfall av fördelningen av kostnader för TUFF-utbildning återfinns i bilaga 3. Här har beräknats att statsbidrag om 6,5 mkr fördelas av SIH, varvid medel har beräknats för viss central förvaltning. Beräknat statsbidrag som handläggs av CSN för ersättning till föräldrar för resor och inkomstbortfall uppgår till 3,8 mkr.

Jag förordar att mina förslag genomförs snarast möjligt och att nuvarande försöksverksamheter med studiesocialt stöd upphör. En utvärdering av TUFF-utbildning för föräldrar bör genomföras efter en period av fyra år.

Övriga förslag

Jag föreslår att en kartläggning och analys genomförs av behoven av lärare i teckenspråk inom olika utbildningsformer samt att behovet av att utveckla pedagogik och metodik uppmärksammas. Frågan om studiematerial i teckenspråk bör främjas genom ett samordnat utvecklingsprojekt. Vidare anser jag att man bör överväga att på sikt föra samman anslaget till teckenspråksutbildning för syskon med anslaget till TUFF-utbildning.

10 Kostnadsberäkning

Två av de viktigaste förutsättningar som måste vara uppfyllda för att teckenspråksutbildning för föräldrarna skall komma till stånd är att den som anordnar utbildningen har reella ekonomiska förutsättningar att bedriva verksamheten samt att de praktiska och ekonomiska förutsättningarna är sådana att föräldrarna också kan och vill välja utbildningen.

Mitt främsta mål har varit att säkerställa att alla föräldrar kan erbjudas en likvärdig utbildning. De kostnader om 7,3 mkr som nuvarande försöksverksamheter innebär visar i förhållande till antalet deltagare att det är uppenbart att medel måste omfördelas för att kunna finansiera utbildning för hela målgruppen. Jag har genom de beräkningar jag gjort kunnat konstatera att kostnaderna skiljer betydligt beroende på hur utbildningen arrangeras. Det är uppenbart att det inom ramen för anslaget inte finns utrymme för att erbjuda samtliga föräldrar internatutbildning liknande den som bedrivs inom försöksverksamheterna, inte ens med ersättningsvillkor motsvarande nuvarande TU-stöd. Mitt förslag innebär på sikt att TUFF-utbildning är den enda som ger någon form av ersättning för föräldrarna enligt föreslagen ny förordning om TUFF-utbildning för föräldrar. Andra former av tematutbildning eller liknande faller utanför. Det finns emellertid i dag möjlighet att få korttidsstudiestöd och internatersättning vid studier som syftar till att utveckla handikappades färdigheter och kunskaper om handikappet. Enligt CSN:s anvisningar kan sådant stöd utgå vid utbildningar som främst vänder sig till handikappade och deras anhöriga. Jag förutsätter att denna möjlighet kommer att kvarstå och alltså liksom hittills kan utnyttjas vid olika temakurser etc. för föräldrar.

Mina beräkningar bygger på att varje förälder erbjuds 240 timmars utbildning inom loppet av fyra år vilket innebär totalt

880 föräldrar vid fullt utbyggd organisation. Ersättning för mistad lön har beräknats med 75 kr per timme. Reseersättning har beräknats utgå med 13 kr per mil för högst fyra t o r-resor à 40 mil med egen bil. Ingen ersättning utgår vid dagliga resor. Eventuellt logi förutsätts vanligen lösas kollektivt genom utbildningsanordnarens försorg.

Jag har bedömt kostnaderna utifrån ett antagande att hälften av föräldrarna, 440, kommer att erbjudas internatutbildning, 380 kommer att erbjudas utbildning under ett par förlängda veckoslut per år och en mindre del, ca 60, kommer att erbjudas utbildning under kvällar och helger på pendlingsavstånd till hemmet. Detta leder till följande kostnader vid fullt utbyggd organisation. (En utförligare redovisning av antaganden och kostnadsberäkning framgår av bilaga 3.)

<i>Bidrag till anordnande av utbildning</i>	mkr
- Utbildningskostnader (lärarlöner, administration, uppföljning etc.) inklusive medel för central förvaltning	2,7
- Barntillsyn	1,1
- Logi	2,7
 <i>Bidrag till kursdeltagarnas kostnader</i>	
- Ersättning för mistad lön	3,2
- Resekostnader	0,6
 Summa	 10,3

Medlen förslås utgöra ett anslag för dels kostnader för utbildningen av föräldrar och för vissa kostnader för tillsyn av medföljande barn samt logi, dels ersättning till kursdeltagarna för resekostnader och inkomstbortfall.

Beräkningen innebär i enlighet med mina förslag att statsbidrag om 6,5 mkr fördelas via SIH för utbildningskostnader m.m. och 3,8 mkr av CSN för vissa ersättningar för kursdeltagarnas kostnader.

Kommittédirektiv

Dir. 1995:155

Utredning om utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva barn m.m.

Beslut vid regeringssammanträde den 30 november 1995

Sammanfattning av uppdraget

En utredare skall utreda frågor kring utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn samt till andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för kommunikation.

Utgångspunkter för uppdraget

I dag är det i Sverige en självklarhet att alla döva barn och många hörselskadade barn behöver teckenspråk som sitt första språk. En följd av detta är att även deras föräldrar behöver mycket goda teckenspråkskunskaper, dels för att från det att barnen är små kunna medverka till att barnen får ett språk, dels kanske framför allt för att över huvud taget ha möjlighet att kommunicera med sina egna barn.

Inställningen till behovet av teckenspråk som kommunikationsmedel har dock varierat under olika årtionden. Med de särskilda anvisningar beträffande handikappade elever som år 1970 fördes samman i ett supplement till 1969 års läroplan för grundskolan gjordes för första gången ett försök att utnyttja det nya teckenspråket i skolan. I 1981 års budgetproposition (prop. 1980 bil. 12 s. 297) instämde föredragande statsrådet i Integrationsutredningens uppfattning, redovisad i betänkandet Huvudmannaskapet för specialskolan (SOU 1979:50), att barndomsdöva måste vara tvåspråkiga för att fungera sinsemellan och ute i samhället.

Teckenspråkets betydelse som undervisningsspråk har sedan på olika sätt stärkts. Så t.ex. finns det i gymnasieskolan

möjlighet att läsa teckenspråk som C-språk eller individuellt val, och i grundskolan kan teckenspråk, enligt den läroplan som gäller successivt fr.o.m. den 1 juli 1995, läsas som ett alternativ till B-språk eller som elevens val. Särskilda kursplaner finns för teckenspråket i grundskolan, specialskolan, gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen.

Fr.o.m. budgetåret 1985/86 infördes möjligheten för de statliga specialskolorna att i samverkan med föräldraorganisationerna anordna undervisning i teckenspråk för syskon till döva och svårt hörselskadade elever i hem där teckenspråk används i den dagliga kommunikationen mellan familjens medlemmar. I 1989 års budgetproposition (prop. 1988/89:100 s.39 och 65) berördes vidare frågan om undervisning i teckenspråk för hörande elever till döva föräldrar eller döva syskon.

Skrivelser om teckenspråksutbildning för föräldrar till döva barn har kommit in från Landstingsförbundet, Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (Riksförbundet DHB), från DHB-Mellersta Sverige, från Birgittaskolans kunskapscenter i Örebro, från Hörselskadades Riksförbund och från Härnösands folkhögskola.

Frågor om hur samhällets stöd till teckenspråksutbildning för föräldrar och syskon till döva barn och andra barn med behov av teckenspråk för kommunikation behöver ses över. Efterfrågan på en mer strukturerad utbildning för föräldrar som stegvis ökar teckenspråkskunskaperna har ökat. Det finns i dag brister i kursplaner och undervisningsmaterial, och utbudet av undervisning varierar kraftigt i landet.

De nuvarande formerna för utbildning i teckenspråk

Utbildning i teckenspråk anordnas i dag av vissa av landstingens hörselvård, kunskapscenter, folkhögskolor, studieförbund och Statens skola för vuxna i Härnösand. Enligt förordningen (1992:925) om försöksverksamhet med studiesocialt stöd vid teckenspråksutbildning kan ersättning ges till föräldrar som deltar i sådan utbildning. I avvaktan på utredning av teckenspråksutbildning för föräldrar till döva barn har förordningen förlängts till utgången av juni 1996.

Från och med budgetåret 1992/93 anordnas också försöksverksamhet med koncentrerad teckenspråksutbildning (15 kursveckor) förlagd till Solbacken på Värmdö. Statligt stöd till denna verksamhet utbetalas från anslaget E 6. Timersättning vid vissa vuxenutbildningar av Centrala studiestödsnämnden till Sveriges Dövas Riksförbund (SDR). Regler för verksamheten, som sköts av en grupp inom föräldraklubben i Stockholms Dövas Förening, fastställs av SDR. Centrala studiestödsnämnden beslutar om när medlen skall betalas ut och redovisning skall lämnas årligen senast den 15 september. Denna verksamhet har ännu inte utvärderats. Den koncentrerade teckenspråksutbildningen vid Solbacken startar sitt fjärde verksamhetsår under budgetåret 1995/96 och stöd ges enligt nuvarande villkor. Verksamhet med koncentrerad teckenspråksutbildning enligt den s.k. Norrlandsmodellen har också startat innevarande läsår i Härnösand. Visst statligt stöd ges också till utbildningen i Härnösand.

Regeringen har i regleringsbrev för budgetåret 1995/96 (18 månader) angett den totala medelsramen för studiestöd vid vissa kurser i teckenspråk till 14,9 mkr. Av dessa får under läsåret 1995/96 (12 månader) 7,3 mkr användas för koncentrerad teckenspråksutbildning varav 6,4 mkr för verksamhet vid Solbacken och 0,9 för verksamhet i Härnösand. Vidare får 3 mkr användas för verksamhet enligt förordningen (1992:925) om försöksverksamhet med studiesocialt stöd vid teckenspråksutbildning. Regeringen avser att senare besluta om medel för tiden den 1 juli – den 31 december 1996.

Uppdraget

Utredaren skall

1) kartlägga och bedöma

- * behovet av utbildning i teckenspråk för föräldrar till döva, dövblinda och hörselskadade barn och till andra barn med motsvarande behov av teckenspråk för kommunikation,

- * de befintliga utbildningsmöjligheterna på området och därvid särskilt belysa brister och hinder,

2) ge förslag till

- * omfattningen och utformningen av sådan utbildning (eventuellt med påbyggbara kurser),
- * hur sådan utbildning bör organiseras, finansieras och administreras inom den befintliga utbildningsstrukturen i samhället,
- * hur ansvaret skall fördelas mellan olika parter.

Ramar för utredningens arbete

Utredaren skall i sitt arbete samråda med Statens skolverk, Statens institut för handikappfrågor i skolan, Centrala studiestödsnämnden, Landstingsförbundet och berörda handikapporganisationer.

Vidare skall utredaren beakta erfarenheterna från verksamheten enligt förordningen (1992:925) om försöksverksamhet med studiesocialt stöd vid teckenspråksutbildning och från verksamheten med koncentrerad teckenspråksutbildning vid Solbacken för föräldrar till döva barn.

För arbetet gäller vidare regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående redovisning av regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23) och om jämställdhet mellan könen (dir. 1994:124).

Medlen under anslaget E 6. Timersättning vid vissa vuxenutbildningar, anslagsposten 3, Studiesocialt stöd vid vissa kurser i teckenspråk skall utgöra ramen för det statliga åtagandet för kostnaderna för förslaget.

Redovisning av uppdraget

Utredaren skall redovisa uppdraget senast den 15 april 1996.

(Utbildningsdepartementet)

Förslag till ramkursplan i teckenspråk för föräldrar

Syfte

Kursplanen avser utbildning i teckenspråk för föräldrar till barn som är helt eller delvis beroende av teckenspråk för sin kommunikation, dvs. huvudsakligen barn som är döva, dövblinda eller hörselskadade och använder hörapparat. Föräldrarna förutsätts ha gått landstingets introduktionsutbildning i teckenspråk innan denna kurs påbörjas.

Det övergripande syftet för studierna är att föräldrar skall kunna använda teckenspråk på ett funktionellt sätt i kontakt med sina barn och med döva. Utbildningen syftar till att ge föräldrarna insikt om de grundläggande villkoren för kommunikation som gäller vid samtal med döva teckenspråksanvändare. Den skall ge föräldrar en sådan färdighet att använda och förstå teckenspråk att de i likhet med föräldrar till hörande barn kan bidra till barnens utveckling. Utbildningen skall också ge föräldrarna möjlighet att tillägna sig sådan färdighet i teckenspråk att de vågar och vill föra ett samtal med döva om vardagliga ämnen.

Mål att sträva mot

Utbildningsanordnaren skall i sin undervisning i teckenspråk sträva efter att föräldrarna

- kan kommunicera med sitt barn så att de kan bidra till barnets språkliga/kognitiva utveckling
- även i övrigt har möjlighet att kommunicera på teckenspråk på ett sådant sätt att de har förutsättningar att vårda och fostra sitt barn

- kan inleda och delta i samtal på teckenspråk och utveckla sin förmåga att berätta, beskriva och uttrycka sin uppfattning
- tillägnar sig sådana färdigheter att hon eller han kan kommunicera med döva i vardagliga situationer
- får en tilltro till sin förmåga att använda teckenspråk i alla de sammanhang där det behövs
- kommer till insikt om hur den egna teckenspråksinläringen går till och utifrån denna kunskap ökar sin förmåga till självständigt arbete med teckenspråket.

Karaktär och struktur

Teckenspråk fungerar som modersmål för personer i Sverige som är döva från födelsen eller tidig barndom. Teckenspråk är undervisningsspråk i specialskolan för döva och hörselskadade och vid riksgymnasiet för döva. Även hörselskadade barn och ungdomar med varierande hörselrester använder i ökande omfattning teckenspråk.

Teckenspråk är ett eget språk med egen grammatik, eget ordförråd/teckenförråd och i viss mån egna kulturella drag. Det är ett visuellt/gestuellt språk, dvs. produceras med händer, ansikte och kropp och uppfattas med synen. Det innebär att när man lär sig teckenspråk lär man sig samtidigt ett nytt sätt att kommunicera. Regler för turtagning och återkoppling är annorlunda än i talade språk. En annan skillnad från andra språk är att teckenspråk saknar skriftspråk.

Avsaknaden av skriftligt språk betyder bl.a. att möjligheterna till självstudier är mycket mindre än på andra språk. De teckenspråkstexter som finns på video är än så länge av ringa omfattning jämfört med den litteratur vi vanligen kan vänta oss av ett språk med skrift.

Undervisningen bör huvudsakligen inriktas på dialog och övning i att avläsa. Att analysera inspelade berättelser med avseende på grammatisk struktur bör också förekomma.

Färdighet att bokstavera och avläsa bokstaverade namn bör också tränas. Vidare omfattar utbildningen träning i att producera korrekta satser av olika typ – där de ickemanuella signalerna bör ges särskild uppmärksamhet – och i att förstå de grammatiska företeelserna i teckenspråk även i de fall föräldrarna inte behärskar dem i sin egen produktion.

Kurs: Teckenspråk för föräldrar – grundkurs (240 timmar)

Mål att uppnå

Efter avslutad kurs skall föräldrarna

- kunna samtala med sitt barn om vardagliga ämnen samt ha viss förmåga att anpassa sitt språk efter situationen
- ha sådan tilltro till den egna språkfärdigheten att de vill och vågar använda teckenspråk i vardagliga situationer med andra döva,
- förstå huvudinnehållet i vardagligt teckenspråk,
- kunna bokstavera samt avläsa bokstaverade namn och tecken,
- kunna på ett enkelt språk beskriva och berätta.

Beräkning av kostnader

Jag har genom de beräkningar jag gjort kunnat konstatera att kostnaderna skiljer betydligt beroende på hur utbildningen arrangeras. Jag har samtidigt bedömt det som mest realistiskt att merparten av föräldrarna skulle välja en koncentrerad internatutbildning medan ett stort antal skulle föredra en utbildning förlagd nära hemorten uppdelad på flera tillfällen t.ex. ett antal förlängda veckoslut.

Beräkningarna bygger därför på ett antagande om hur TUFF-utbildning kommer att erbjudas över riket. Förslagen från respektive region kommer att visa vilka organisatoriska modeller som man där finner lämpligast. Det ankommer på beslutande myndighet att se till att de olika förslagen från regionerna kan rymmas inom anslagsramen och innehåller modeller som ger en likvärdig utbildning och jämförbara villkor över landet. Kostnadsberäkningarna är därför givetvis inte att betrakta som en fast modell för TUFF-utbildning i landet utan som en möjlig fördelning av kostnader.

Jag har i mina förslag utgått från att 220 nya föräldrar per år skall få 240 timmars undervisning inom loppet av fyra år. Det innebär 880 föräldrar i ett fullt utbyggt system.

Jag har bedömt kostnaderna utifrån ett antagande att hälften av samtliga föräldrar, 440, kommer att erbjudas internatutbildning, 380 kommer att erbjudas utbildning under ett par förlängda veckoslut per år och en mindre andel, ca 60, kommer att erbjudas utbildning under kvällar och helger på pendlingsavstånd till hemmet.

Beräknade kostnader vid *internatutbildning*

440 föräldrar går utbildning förlagd till internat 2 veckor per år måndag-fredag d.v.s. 5 utbildningsdagar per vecka om 6 timmar per dag vilket ger 30 timmars undervisning per vecka.

Mistad lön

Ersättning med 75 kr/timme

40 timmar/vecka d.v.s. 80 timmar/år:

440 föräldrar x 80 tim x 75 kr 2 640 000

Resekostnader

med genomsnittligen 40 mil (t o r-resa)

à 13 kr/mil per föräldrapar vid två tillfällen per år:

40 mil x 2 tillfällen x 13 kr x 220 föräldrapar 228 800

Logibidrag

327 kr/dygn utgår för 10 dygn/år och deltagare:

440 deltagare x 10 dygn x 327 kr 1 438 800

Utbildningskostnader m.m. 1 154 840

- Statsbidrag till utbildningsanordnare för utbildning för 37 grupper à 12 föräldrar. 37 grupper à 60 undervisningstimmar/år motsvarande 2 220 undervisningstimmar. Jag har beräknat att ca hälften av lärararbetstiden utgörs av undervisningstid vilket ger 2 220 = 4 440 timmar

0,5

4 400 tim x 161 kr (714 840)

- Bidrag för planering, administration, utvecklingsarbete, uppföljning, studiematerial m.m. samt del av central förvaltning (440 000)

Beräknade kostnader vid utbildning förlagd till förlängda veckoslut

380 föräldrar går utbildningen förlagd till veckoslut/förlängda veckoslut med övernattning om tillsammans 10 dagar à 6 timmar per dag vid 4 tillfällen (t.ex. 2 x fredag-söndag, 2 x lördag-söndag).

Mistad lön

Ersättning med 75 kr/timme
motsvarande i genomsnitt 2,5 dag/år och
förälder à 8 tim/dag
380 föräldrar x 2,5 dagar x 8 tim x 75 kr 570 000

Resekostnader

med genomsnittligen 40 mil (t o r-resa)
à 13 kr/mil per föräldrapar vid fyra tillfällen
per år:
40 mil x 4 tillfällen x 13 kr x 190 föräldrapar 395 200

Logibidrag

327 kr/dygn utgår för 10 dygn/år och delta-
gare:
380 deltagare x 10 dygn x 327 kr 1 242 600

Utbildningskostnader m.m. 1 301 000

- Statsbidrag till utbildningsanordnare för
utbildning för 32 grupper à 12 föräldrar
à 60 undervisningstimmar/år ger
1920 = 3840 lärartimmar à 240 kr (delvis
0,5 ob) (921 600)

- Bidrag för planering, administration, ut-
vecklingsarbete, uppföljning, studiematerial
m.m. samt del av central förvaltning (380 000)

Beräknade kostnader vid utbildning förlagd till veckoslut och kvällar

60 föräldrar går utbildningen på veckoslut, förlängda veckoslut, kvällstid eller annan arbetsfri tid som inte medför anspråk på ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Föräldrarna pendlar dagligen och har inget behov av logi. Ersättning för dagliga resor utgår inte.

Mistad lön —

Resekostnader —

Logibidrag —

Utbildningskostnader m.m. 204 000

- Statsbidrag för utbildning för 5 grupper
à 12 föräldrar à 60 undervisningstimmar
per år vilket ger

$\frac{300}{0,5} = 600$ lärartimmar à 240 kr (delvis (144 000)
ob)

- Bidrag för planering, administration, ut-
vecklingsarbete, uppföljning, studiematerial
m.m. samt del av central förvaltning (60 000)

Sammanlagda kostnader för TUFF-utbildning enligt ovanstående beräkningar

<i>Mistad lön</i>	3 210 000*
<i>Resekostnader</i>	624 000*
<i>Logibidrag</i>	2 681 000**
<i>Utbildningskostnader m.m.</i>	2 660 000**
<i>Bidrag till utbildningsanordnare för barn tillsyn</i>	1 125 000**
Summa	10 300 000

* Statsbidrag via CSN

** Statsbidrag via SIH

Förslaget innebär att statsbidrag till TUFF-utbildning utgörs av en anslagspost på 3,8 mkr som fördelas av CSN och en anslagspost på 6,5 mkr som fördelas av SIH.

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan – hur går det? U.
 2. Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. U.
 3. Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fridsresurser. C.
 4. Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. UD.
 5. Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
 6. Ett år med EU. Svenska statsjästemäns erfarenheter av arbetet i EU. UD.
 7. Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. UD.
 8. Batterierna – en laddad fråga. M.
 9. Om järnvägens trafikledning m.m. K.
 10. Forskning för vår vardag. C.
 11. EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. K.
 12. Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. Fi.
 13. Offentlig djurskyddstillsyn. Jo.
 14. Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. Fi.
 15. Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. UD.
 16. Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. UD.
 17. Bättre trafik med väginformatik. K.
 18. Totalförsvarspliktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. Fö.
 19. Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. UD.
 20. Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. U.
 21. Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. U.
 22. Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. U.
 23. Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. N.
 24. Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. UD.
 25. Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. Ku.
 26. Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. K.
 27. En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. U.
 28. Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. U.
 29. Forskning och Pengar. U.
 30. Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. Fi.
 31. Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. C.
 32. Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. SB.
 33. Banverkets myndighetsroll m.m. K.
 34. Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. A.
 35. Kriminalunderrättelseregister DNA-register. Ju.
 36. Högskola i Malmö. U.
 37. Sveriges medverkan i FN:s familjeår. S.
 38. Nationalstadsparker. M.
 39. Rapport från klimatdelegationen 1995. Klimatrelaterad forskning. M.
 40. Elektronisk dokumenthantering. Ju.
 41. Statens maritima verksamhet. Fö.
 42. Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. UD.
 43. Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. UD.
 44. Översyn av skatteflyktslagen. Reformerat förhandsbesked. Fi.
 45. Presumptionsregeln i expropriationslagen. Ju.
 46. Enskilda vägar. K.
 47. Cirkelsamhället. Studiecirkelns betydelse för individ och lokalsamhälle. U.
 48. Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. N.
 49. Regler för handel med el. N.
 50. Förbud mot vapen på allmän plats m.m. Ju.
 51. Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag. A.
 52. Precisering av handelsändamålet i detaljplan. M.
 53. Kalkning av sjöar och vattendrag. M.
 54. Kooperativa möjligheter i storstadsområden. S.
 55. Sverige, framtiden och mångfalden. A.
 55. På väg mot egenföretagande. A.
 55. Vägar in i Sverige. A.
 56. Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad. A.
 57. Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. Fi.
 58. Finansieringen av det civila försvaret. Fö.
-

Statens offentliga utredningar 1996

Kronologisk förteckning

59. Europapolitikens kunskapsgrund.
En principdiskussion utifrån
EU 96-kommitténs erfarenheter. UD.
60. Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och
utvidgningens effekter på den gemensamma
jordbrukspolitiken. UD.
61. Olika länder – olika takt. Om flexibel integration
och förhållandet mellan stora och små stater i EU.
UD.
62. EU, konsumenterna och maten
– Förväntningar och verklighet. Jo.
63. Medicinska undersökningar i arbetslivet. A.
64. Försäkringskassan Sverige – Översyn av
socialförsäkringens administration. S.
65. Administrationen av EU:s jordbrukspolitik
i Sverige. Jo.
66. Utvärderat personval. Ju.
67. Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader.
Fi.
68. Några folkbokföringsfrågor. Fi.
69. Kompetens och kapital + bilaga. N.
70. Samverkan mellan högskolan och näringslivet. N.
71. Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer
och landsbygd. In.
72. Rättspsykiatriskt forskningsregister. S.
73. Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 1 – An Assessment. M.
74. Swedish Nuclear Regulatory Activities.
Volume 2 – Descriptions. M.
75. Värderna i folkhögskolevärlden. U.
76. EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer,
formalia. Sammanfattning av ett seminarium i
april 1996. UD.
77. Utländska försäkringsgivare med verksamhet i
Sverige. Fi.
78. Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning
och finansiering. N.
79. Översyn av revisionsreglerna. Fi.
80. Viktigt meddelande.
Radio och TV i Kris och Krig. Ku.
81. Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. Fi.
82. En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens
tillsynsmyndigheter. K.
83. Allmänt pensionssparande. S.
84. Ekobrottsforskning. Ju.
85. Egon Jönsson – en kartläggning av lokala sam-
verkansprojekt inom rehabiliteringsområdet. S.
86. Utvecklad samordning inom det civila försvaret
och freds räddningstjänsten. Kartläggning,
överbäganden och förslag. Fö.
87. Tredimensionell fastighetsindelning. Ju.
88. Kameraövervakning. Ju.
89. Samverkan mellan högskolan och de små och
medelstora företagen. N.
90. Sammanhållet studiestöd. U.
91. Den privata vårdens omfattning och framtida
ersättningsformer – En översyn av de nationella
taxorna för läkare och sjukgymnaster. S.
92. IT i miljöarbetet. M.
93. Ny yrkestrafiklagstiftning. K.
94. Nationell teleadresskatalog. K.
95. Botniabanan. K.
96. Strukturförändring och besparing.
En uppföljning av genomförda förändringar
inom försvarsmaktens ledningsorganisation. Fö.
97. Effektivare försvarsfastigheter!
Utvärdering av en reform. Fö.
98. Vem styr försvaret? Utvärdering av
effekterna av LEMO-reformen. Fö.
99. Avveckling med inläring. Erfarenheter från
LEMO-reformens avveckling av personal. Fö.
100. Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.
Författningsförslag, författningskommentarer
och bilagor. Fi.
101. Kärnavfall – teknik och platsval. KASAMs
yttrande över SKBs FUD-Program 95. M.
102. TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. U.

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. [32]

Justitiedepartementet

Kriminalunderrättelseregister
DNA-register. [35]
Elektronisk dokumenthantering. [40]
Presumptionsregeln i expropriationslagen. [45]
Förbud mot vapen på allmän plats m.m. [50]
Utvärderat personal. [66]
Ekobrottsforskning. [84]
Tredimensionell fastighetsindelning. [87]
Kameraövervakning. [88]

Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. [4]
Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. [5]
Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. [6]
Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]
Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. [15]
Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. [16]
Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]
Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. [24]
Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. [42]
Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. [43]
Europapolitikens kunskapsgrund.
En principdiskussion utifrån
EU 96-kommitténs erfarenheter. [59]
Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och utvidgningens effekter på den gemensamma jordbrukspolitiken. [60]
Olika länder – olika takt. Om flexibel integration och förhållandet mellan stora och små stater i EU. [61]
EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer, formalia. Sammanfattning av ett seminarium i april 1996. [76]

Försvarsdepartementet

Totalförsvarspflichtiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. [18]
Statens maritima verksamhet. [41]
Finansieringen av det civila försvaret. [58]
Utvecklad samordning inom det civila försvaret och freds räddningstjänsten. Kartläggning, överväganden och förslag. [86]
Strukturförändring och besparing.
En uppföljning av genomförda förändringar inom försvarsmaktens ledningsorganisation. [96]
Effektivare försvarsfastigheter!
Utvärdering av en reform. [97]
Vem styr försvaret? Utvärdering av effekterna av LEMO-reformen. [98]
Avveckling med inläring. Erfarenheter från LEMO-reformens avveckling av personal. [99]

Socialdepartementet

Sveriges medverkan i FN:s familjeår. [37]
Kooperativa möjligheter i storstadsområden. [54]
Försäkringskassan Sverige – Översyn av socialförsäkringens administration. [64]
Rättspsykiatriskt forskningsregister. [72]
Allmänt pensionssparande. [83]
Egon Jönsson – en kartläggning av lokala samverkansprojekt inom rehabiliteringsområdet. [85]
Den privata vårdens omfattning och framtida ersättningsformer – En översyn av de nationella taxorna för läkare och sjukgymnaster. [91]

Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]
EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. [11]
Bättre trafik med väginformatik. [17]
Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. [26]
Banverkets myndighetsroll m.m. [33]
Enskilda vägar. [46]
En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens tillsynsmyndigheter. [82]
Ny yrkestrafiklagstiftning. [93]
Nationell teledresskatalog. [94]
Botniabanen. [95]

Finansdepartementet

Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. [12]
Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. [14]

Statens offentliga utredningar 1996

Systematisk förteckning

Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. [30]
Översyn av skatteflyktslagen.
Reformerat förhandsbesked. [44]
Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. [57]
Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader. [67]
Några folkbokföringsfrågor. [68]
Utländska försäkringsgivare med verksamhet i Sverige. [77]
Översyn av revisionsreglerna. [79]
Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. [81]
Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.
Författningsförslag, författningskommentarer och bilagor. [100]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – hur går det? [1]
Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. [2]
Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. [20]
Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. [21]
Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]
En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. [27]
Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. [28]
Forskning och Pengar. [29]
Högskola i Malmö. [36]
Cirkelsamhället. Studiecirkelns betydelse för individ och lokalsamhälle. [47]
Värden i folkhögskolevärlden. [75]
Sammanhållet studiestöd. [90]
TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. [102]

Jordbruksdepartementet

Offentlig djurskyddstillsyn. [13]
EU, konsumenterna och maten – Förväntningar och verklighet. [62]
Administrationn av EU:s jordbrukspolitik i Sverige. [65]

Arbetsmarknadsdepartementet

Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. [34]
Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag. [51]
Sverige, framtiden och mångfalden. [55]
På väg mot egenföretagande. [55]

Vägar in i Sverige. [55]
Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad. [56]
Medicinska undersökningar i arbetslivet. [63]

Kulturdepartementet

Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. [25]
Viktigt meddelande.
Radio och TV i Kris och Krig. [80]

Näringsdepartementet

Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. [23]
Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. [48]
Regler för handel med el. [49]
Kompetens och kapital + bilaga. [69]
Samverkan mellan högskolan och näringslivet. [70]
Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning och finansiering. [78]
Samverkan mellan högskolan och de små och medelstora företagen. [89]

Civildepartementet

Fritid i förändring.
Om kön och fördelning av fritidsresurser. [3]
Forskning för vår vardag. [10]
Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. [31]

Inrikesdepartementet

Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer och landsbygd. [71]

Miljödepartementet

Batterierna – en laddad fråga. [8]
Nationalstadsparker. [38]
Rapport från klimatdelegationen 1995.
Klimatrelaterad forskning. [39]
Precisering av handelsändamålet i detaljplan. [52]
Kalkning av sjöar och vattendrag [53]
Swedish Nuclear Regulatory Activities. Volume 1 – An Assessment. [73]
Swedish Nuclear Regulatory Activities. Volume 2 – Descriptions. [74]
IT i miljöarbetet. [92]
Kärnavfall – teknik och platsval. KASAMs yttrande över SKBs FUD-Program 95. [101]

2562

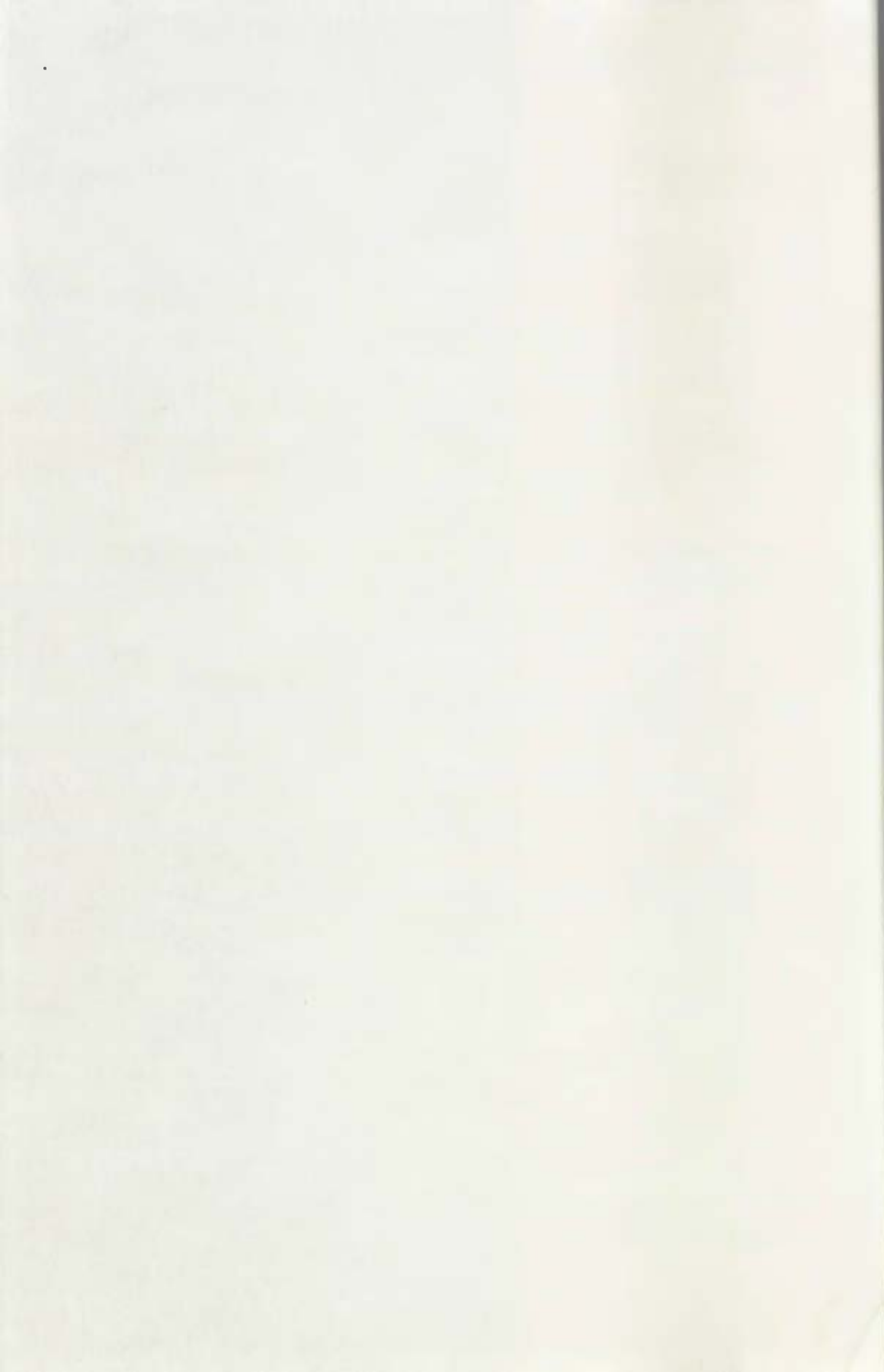
[Illegible Title]

[Illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

[Illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

[Illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

FRITZES

Beställningar: Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm
Fax 08-20 50 21, Telefon 08-690 91 90